

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Přístup k levorukosti v Československu krátce po roce 1967

Autor: **Tereza Šafránková**

Vedoucí práce: **Mgr. Linda Hroníková, Ph.D**

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. 6. 2013

.....
Tereza Šafránková

Poděkování

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala Mgr. Lindě Hroníkové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a pomoc v průběhu psaní bakalářské práce.

Úvod	6
1. Historie levorukosti	9
1.1. Doba kamenná	9
1.2. Doba bronzová	9
1.3. Antické Řecko a Řím	13
1.4. Středověk a křesťanství	14
1.5. Novověk	16
1.6. Dvacáté století	17
1.6.1. Situace v Československu	18
1.6.2. Současný přístup k levorukosti	20
2. Lateralita	22
2.1. Pojem lateralita	22
2.2. Tvarová a funkční lateralita	22
2.3. Mozek a lateralita	23
2.3.1. Lateralita a dominance mozkových hemisfér	24
2.3.2. Lateralita a řeč	24
2.4. Lateralita horních končetin	25
2.4.1. Ambidextrie	26
2.4.2. Počet leváků	27
2.4.3. Levorukost a dědičnost	27
2.5. Přecvičování leváků	28
2.5.1. Přecvičování leváků předškolního a školního věku	28
2.5.2. Následky přecvičování levorukých dětí	29
3. Metodologie	33
3.1. Kvalitativní výzkum	34
3.2. Metoda sběru dat	35
3.2.1. Polostrukturované interview	35
3.3. Témata rozhovorů	36
3.4. Výběr vzorku	37
3.4.1. Získávání informátorů	39
3.5. Etika výzkumu	42
4. Analýza rozhovorů	43
4.1. Levorukost	43
4.2. Přecvičování v rodině	45
4.3. Přecvičování ve škole	47
4.4. Přecvičování a sebereflexe	54

Závěr	58
Seznam literatury	61
Příloha	64

Úvod

V bakalářské práci s názvem „Přístup k levorukosti v Československu krátce po roce 1967“ se zabývám problémem přecvičování leváků na praváky. Zkoumám, jaké vlivy způsobovaly to, zda leváci byli či nebyli po změně oficiálního přístupu ministerstva školství přecvičování, a jakým způsobem jsou levorukost a přecvičování hodnoceny a nahlíženy a jak jak je na ně nahlíženo z pohledu pěti přeucených leváků, kteří krátce po tomto roce nastoupili do první třídy, tak z pohledu pěti pedagogů, kteří začali učit před rokem 1967 na prvním stupni základní školy a měli zkušenost s výukou psaní v prvních třídách.

Západní civilizace je stejně, jako většina známých společností, civilizací pravorukou a většinu lidské populace tvoří pravorucí jedinci. Pozitivní vnímání pravé strany bylo u většiny společností podporováno různými náboženstvími a kulty po několik tisíciletí. Levorukost byla téměř vždy vnímána v negativním světle a spojována s různými démonickými silami. Existují ale i výjimky. Například u Inků byli levorucí uctíváni a severoameričtí Zuniové věřili, že leváci přinášejí štěstí (Healey, 2002, s. 15).

V současnosti je již k levorukosti, alespoň v naší kultuře, přistupováno velmi tolerantně. Leváctví a psaní levou rukou je u nás považováno za normální a přirozené. Pravoruká společnost sice nemůže levákům nabídnou stejné podmínky jako pravákům, snaží se jim ale usnadnit fungování v pravorukém prostředí. Proces zrovnoprávnění levorukosti s pravorukostí je záležitostí poměrně nedávnou a čerstvou. V západní společnosti začala být levorukost během 19. století zkoumána z odborného hlediska. Pomalu bylo upouštěno od vnímání levorukosti jako něčeho špatného a nepřirozeného. Až v polovině dvacátého století bylo leváctví, alespoň z hlediska výzkumů, uznáno jako přirozené a zrovnoprávněné s pravorukostí (Vodička, 2008, s.78).

Změna v přístupu k levorukosti nastala, vzhledem k silně zakořeněné tradici, relativně rychle. Ještě před více než čtyřiceti lety nebyla levorukost tolerována, byla považována za zlozvyk a bylo běžnou praxí levoruké děti přeučovat, a to většinou i za použití nepříliš ohleduplných a pro dítě traumatizujících metod. Roku 1967 byla ministerstvem školství vydána vyhláška, která uznává existenci levorukých dětí a také jejich právo na psaní svou dominantní rukou. Ne vždy se ale učitelé touto vyhláškou řídili a aktivně dále pokračovali v přeučování.

V teoretické části je zpracován přístup k levorukosti v různých obdobích dějin lidstva a sledován vývoj směrem k tomu, že pravorukost a pravá strana byla vnímána jako správná a dobrá, levá naopak jako špatná a spojována se zlými silami. Dále se tato část opírá především o práci Miloše Sováka, na základě jehož výzkumů a prací byl vydán v roce 1967 metodický pokyn ministerstva školství, ve kterém bylo oficiálně zavrhnuto přeučování levorukých dětí. Jeho, ale i práce dalších výzkumníků měla určující vliv na změnu ve vnímání levorukosti a přeučování u nás. V této části práce se zabývám základními pojmy jako je lateralita, její druhy a stupně. Z hlediska práce je nejvíce pozornosti věnováno lateralitě horních končetin a stupňům levorukosti a dále také problémům, které souvisejí s přecvičováním levorukých dětí a následkům, které s sebou přecvičování přináší. A to především na základě výzkumů M. Sováka, který se přecvičováním zabýval právě v období, které se práce snaží zachytit.

V praktické části bakalářské práce se zabývám vlivy, které způsobovaly přeučování či nepřeučování leváků krátce po vydání metodického pokynu ministerstva školství v roce 1967. Práce vychází z rozhovorů provedených s pěti levorukými informátory, kteří měli zkušenost s přecvičováním a nastoupili do první třídy základní školy krátce po roce 1967. Druhou skupinou informátorů tvoří pět pedagogů, kteří vyučovali na prvním stupni základních škol a měli

přímou zkušenost s výukou psaní v prvních třídách právě v období vydání metodického pokynu. Cílem výzkumu bylo zachytit jakým způsobem a odkud vycházel tlak, díky kterému docházelo k přeučování levorukých dětí v Československu v období, kdy byla levorukost oficiálně uznána jako přirozená a přecvičování leváků odsouzeno jako škodlivé. Přesto nemohlo být negativní vnímání leváků a přístup k nim, změněn jedinou vyhláškou ze dne na den.

1. Historie levorukosti

1.1. Doba kamenná

Rozlišení pravorukost a levorukosti, může být vysledováno již v době kamenné, a to hlavně díky archeologickým nálezům různých nástrojů, které byly určeny buďto pro pravou nebo levou ruku. Ve vývoji člověka se ale mohla pravorukost, či levorukost objevit pouze za předpokladu, že došlo k uvolnění horních končetin od spoluúčasti na chůzi. Pro lateralizaci horních končetin byl tedy klíčovým momentem počátek vzpřímené chůze. Z některých výzkumů, které se zabývaly studiem nástrojů v paleolitu, vyplývalo, že poměr nástrojů určených pro pravoruké a levoruké byl rovnoměrný a stejně tak i poměr mezi praváky a leváky (Sovák 1962). Podle novějších studií kosterních pozůstatků u *homo sapiens* nebo *homo neanderthalensis*, studia kamenných nástrojů a dalších artefaktů však vyplývá, že poměr mezi pravorukými a levorukým byl spíše ve prospěch praváků (Faurie a kol., 2005).

1.2. Doba bronzová

Podle některých autorů (Sovák, 1962 ; Synek, 1991) se ale poměr mezi leváky a praváky, který trvá až do dnešní doby¹, ustálil až v době bronzové. Podle nich je možné v době bronzové, ale už i v mladší době kamenné, z archeologických nálezů nástrojů a různých předmětů (např. srpů) sledovat náhlou změnu v poměru mezi pravorukými a levorukými lidmi. Proč ke změně došlo není jasné. Tento trend je charakteristický i pro izolovaně žijící skupiny lidí v různých částech světa. Obecně se soudí, že postupně zdokonalující se rozvoj řeči, kterým se navzájem ovlivňuje stále dokonalejší

¹ V současné době se poměr mezi praváky a leváky uvádí 9:1. Přibližně je tedy v populaci asi 10% leváků (Healey, 2002).

manuální činností a rozvoj myšlení, je důsledkem tohoto přesunu ve prospěch pravorukosti (Synek, 1991).

Proč ale došlo k takovéto změně myšlení a k následnému vývoji kultů a náboženství, které uctívaly pravou a ne levou stranu je otázkou. Existuje mnoho teorií, které se vznik pravoruké kultury snaží vysvětlit. Jednou z takových teorií je **bojová teorie**. Ta připisuje počátek pravostranné civilizace válkám, pro které je nezbytné používání zbraní. Pro bojovníky bylo totiž logické, aby své štíty drželi na levé straně a chránili si tak levou část těla, ve které se nachází jeden z nejdůležitějších orgánů, totiž srdce. Pravá ruka tak byla aktivně využívána pro boj a stala se rukou dominantní. Tato ruka byla ale aktivní i v dobách, kdy se neválčilo a byla využívána při manipulaci s různými nástroji, protože byla z dob bojů uvyklá na pohyb. Bojová teorie, ale nevysvětluje fakt, že pravorukost je u žen, které se bojů neúčastnily, i u mužů rozšířena přibližně ve stejném poměru² (Synek, 1991 ; Sovák, 1962).

Další možný kořen pravorukosti je možné hledat v ženské pravorukosti, v **tezi o tzv. pramatce**. Ženy využívají svou levou ruku pro to, aby s ní držely své děti na levé straně těla. Dítě je tak umístěno u matčina srdce, které na ně má uklidňující vliv. Pravá ruka se proto mohla u žen stát rukou pracovní, a tedy dominantní. Pro tuto teorii hovoří hlavně fakt, že ženy doby bronzové pracovaly podstatně více než muži a pravorukost se tak měla možnost vyvinout spíše skrze ženy, které díky dětem využívaly hlavně své pravé ruky. Děti pak jejich úkony jednoduše napodobovaly (Zoche, 2006).

Jednou z nejpravděpodobnějších teorií může být také **sluneční teorie**. Vychází z předpokladu, že kolébkou kultury a náboženských kultů je severní polokoule. Slunce v těchto kultech zaujímá díky svým životadárným účinkům vůdčí úlohu. Nejznámějšími slunečními bohy jsou například sumerský a

² Současné studie ale ukazují, že leváků je ve skutečnosti o něco více mezi muži. U žen je to asi 8%, u mužů 12% leváků (Wright, 2008).

babylonský Šamáš, nebo egyptský Amon-Ré. Uctívání slunce, které ráno vychází na východě, a sledování jeho dráhy po obloze, tedy od východu k západu, bylo základem pro rozdělení oblohy na dvě odlišné strany. Rozdělení na pravou a levou stranu. A právě po pravé straně se pohybuje blahodárné slunce. Druhá, levá strana byla vnímána jako odvrácená, temná a nepříznivá. Podle této teorie lidé blahodárné slunce při jeho východu uctívali a klaněli se mu. Naznačovali pout', kterou sluneční bůh během dne vykonává, od východu k západu. A tato cesta, která vede po pravé straně těla, mohla být naznačována jedinečně pravou rukou. Levá ruka musela být při těchto rituálech ponechána v naprostém klidu, aby se její aktivitou nedráždily nepřátelské síly, které sídlily na severu. Z toho vyplývají i souvislosti mezi myticko-náboženskými pojmy vpravo - jih, božstvo a mezi pojmy vlevo - sever, démoni . Sluneční kult může dokládat například i poloha hrobů, které jsou ve většině případů umístěny od západu k východu, nebo shodná označení v některých starých jazycích. Například totožné označení pravé strany a jihu a naopak levé strany a severu v hebrejštině. Náboženské rituály, věštby, motlitby, přísahy, při těch všech je ve většině případů preferována pravá ruka (Synek, 1991 ; Sovák, 1962).

Protiklad pravé a levé bývá někdy spojován s protikladem mužského a ženského, kdy levé straně je připisován ženský element a pravé mužský. Protiklady pravé a levé můžeme vidět i v různých jazycích³. Pravá strana,

³ Latinské *dexter* je výrazem pro pravý, ale také pro správný. Výraz *sinister* pak znamená levý, nesprávný a špatný.

Ve francouzštině znamená *sinistre*: zhoubný, neblahý, příšerný, a také neštěstí; *sinistrement* – zhoubně, neblaze. Naopak *droit* znamená: pravý, přímý, poctivý, rovný, správný, řádný, právo, spravedlnost. *Droiture*: poctivost, spravedlnost. *Gauche*: levý, neobratný, šikmý; *gaucherie* znamená neobratnost.

V angličtině je *left* výrazem pro: levý i neohrabaný; *sinister*: neblahý, zlý, zlověstný, nekalý, levý. *Lefthanded* znamená levoruký, ale také neohrabaný Slovo *right* znamená naopak pravý, správný, právo.

popřípadě ruka je spojována s pojmy jako správný, pravý, rovný, spravedlivý, právo, spravedlnost. Levá naopak souvisí s pojmy jako slabý, nesvobodný, nerovnocenný, neobratný, s něčím, co je nakřivo, obráceně, nesprávně a zvláště.

Prosazování pravorukého kultu a pravostranné orientace dále pokračují, a i když se čas od času objevují výjimky (jako například hieroglyfy a plastiky používané ve starověkém Egyptě, které směřují doleva, a i zobrazované osoby někdy používají levou ruku), je tento vývoj jednoznačný a neměnný (Sovák, 1962). A to především v oblasti náboženské, morální a vzdělanecké. Nejlépe je to možné pozorovat u psaní. Nikde nebyla nalezena soška či jiné zobrazení levorukého písaře. I když se můžeme setkat s nástroji a zbraněmi vyrobenými pro levoruké a na různých obrázcích a soškových vyobrazeních existují i vyobrazení levorukých faraonů, bylo psaní vyhrazeno pouze pravé ruce. A je možné, že právě „*psaní ve spojení s náboženskými úkony a společným oficiálním stolováním bylo hlavním konzervačním činitelem při upevňování pravostrannosti ve společenském styku*“ (Synek, 1991, s.15). Určitá rovnoprávnost byla levorukým přiznávána pouze v boji, kdy jejich leváctví sloužilo jako výhoda k překvapení nepřítele, jak je z písemných pramenů doloženo například u Izraelských kmenů (Synek, 1991). Obecně ale panovala vůči levorukým nedůvěra, jak je vidět například i ze starých hebrejských spisů, které se výrazům pro leváky úplně vyhýbají a místo nich používají označení „na pravou ruku neobratný“ (Sovák, 1962).

V němčině znamená *recht* - doprava, *Rechts* – právo, *richtig* – správný, *Gerechtigkeit*-spravedlnost. *Links* – doleva, *linkisch* – nesprávný, neobratný.

V češtině je *pravý* označením jak pro směr, tak pro jakost i morální hodnotu. Stejný slovní základ ho pojí i s právem, spravedlností, správností apod. Slovo *levý* naopak označuje něco nesprávného, nedobrého apod. (Sovák, 1962).

1.3. Antické Řecko a Řím

Vývoj, který započal již v době bronzové, dále pokračoval a ani starověcí Řekové a Římané neměli k levorukým osobám kladný postoj. Nepřátelské vnímání levé ruky je dobře vidět i v jazyce, který se výrazům pro levou ruku vyhýbá a raději používá různé opisy. Ve starověkém Řecku se podobně jako u Hebrejců místo výrazů *laios*, *skaios* (levá) používalo slovo *he hetera* (druhá). Ve většině prajazyků se setkáme s velice shodnými označeními pravé strany, zatímco označení strany levé je velice rozmanité. Ačkoliv v počátcích řeckého písma vedle sebe existují levý i pravý směr psaní písma, je pravoruký kult a používání pravé ruky považováno za normu. Třeba v *Illias*⁴ se setkáváme s použitím levé ruky, které je považováno za něco, co se vymyká normě (Sovák, 1962).

Z tohoto období se zachovaly zvyky spojené s používáním pravé ruky, které přežívají až do dnešních dob. Je to například podávání pravé ruky⁵, usednutí po čestné pravici, nebo dávání přednosti z pravé strany. O původu nošení snubního prstenu na levé ruce existuje několik teorií. Tento zvyk může pocházet od starých Egyptanů, kteří věřili, že levá ruka je sice slabší a méně výkonná, ale je zároveň blíže srdci, a nebo, podle další teorie, pochází tento zvyk právě od Řeků a Římanů, kteří nosili na levé ruce prsteny, aby se ochránili před zlými silami, které byly s levou rukou spojovány (Wright, 2008).

Levá ruka je považována za nečistou, démonickou a jako na takové je nahlíženo i na úkony s ní spojené. U Římanů se levé ruky používalo ke krádežím. A i z toho důvodu je možné, že se předsudky provázející levou ruku

⁴ Achilles je zraněn v souboji s Asteropaiem, který hodil oštěp svou levou rukou.

⁵ Toto gesto se začalo používat z důvodu projevu důvěry mezi cizími osobami. Tím, že si dva neznámí lidé podají svou pravou ruku (která je u většiny populace rukou dominantní), se vzájemně ujišťují, že se nehodlají napadnout ať už použitím pěstí nebo zbraní (Wright, 2008).

přenesly i na leváky. Ti pak mohli být pokládáni za osoby posedlé démony nebo náchylné ke zločineckému jednání (Sovák, 1962).

V celých známých dějinách byli leváci v různé míře předmětem určité nedůvěry, strachu a odsuzování. „Byli považováni za vyvržence a degenerované a vnímáni jako lidé podřadní, neohrabaní, nešťastní, zlověstní, a dokonce satanští“ (Healey, 2002, s.14). Nenávist a nedůvěra k levorukým je velmi hluboce zakořeněna v lidském myšlení (Sovák, 1962).

1.4. Křesťanství a středověk

Předsudky a negativní postoj k levákům a obecně k levé straně pokračují i ve středověku. S příchodem křesťanství a kulturou s ním spojenou je pouze pravá strana považována za tu správnou. Levá strana je vnímána jako negativní a i to ovlivnilo vývoj v křesťanských zemích západu. Znovu to můžeme pozorovat v jazyce a v pojmech a slovech, které nějak operují s výrazy vpravo a vlevo. Preference pravé strany ovlivnila hodnoty a zvyky západní společnosti až do dnešní doby. To, že je pravá strana preferována a považována za tu správnou a levá naopak vyobrazena jako negativní a špatná, dokazuje i Nový Zákon⁶. Syn Boží sedí po pravici Boha Otce (Mt 26,64). Pravá strana je asociována s rájem a blažeností, levá naopak s peklem a věčným zatracením (Synek, 1991). I ďábel je ve středověkém umění vyobrazován jako levoruký (Crabtree, 2002).

To, že je pravá strana vnímána jako strana dobra, mohlo podle Zocheho (2006) ovlivnit způsob stavění křesťanských kostelů. Ty jsou totiž stavěny

⁶ „... Až přijde Syn člověka ve své slávě a všichni andělé s ním, posadí se na trůnu své slávy ; a budou před něho shromážděny všechny národy. I oddělí jedny od druhých, jako pastýř odděluje ovce od kozlů, ovce postaví po pravici a kozly po levici. Tehdy řekne král těm po pravici: „Pojďte, požehnání mého Otce, ujměte se království, které je vám připraveno od založení světa. ... Potom řekne těm na levici: „Jděte ode mne, prokletí, do věčného ohně, připraveného ďáblu a jeho andělům! ...“ (Bible, Nový Zákon. Evangelium podle Matouše, Mt 25 31-34)

směrem na východ, a to tak, aby byl oltář umístěn na východní straně, tam kde vychází slunce. Může to být proto, aby při ranní bohoslužbě dopadaly na věřící paprsky právě vycházejícího slunce. To znamená, že před věřícími byla východní strana, za nimi západ, napravo jih a nalevo sever. Po levici se slunce návštěvníkovi kostela nikdy neobjevuje, a to mohlo způsobit, že tato strana byla vnímána jako „*temná, nevlídná a stinná*“ (Zoche, 2006, s.14).

Zoche (2006) tvrdí, že dříve lidé nerozdělovali prostor na pravou a levou část, ale na světové strany. Podle tohoto principu byly v pozdním středověku vytvářeny tzv. tympanony, což jsou segmentované nebo trojúhelníkové vnitřní plochy průčelí nad portály kostelů. Tyto plochy jsou vyplněny reliéfy vytesanými do kamene a slouží jako poučení pro věřící, kteří do kostela vcházejí. Na těchto reliéfech je vždy zlo zobrazováno na straně levé a stinné, dobro naopak na pravé, světlé straně. Podoba těchto vyobrazení byla vždy striktně dána a dodržována. Zobrazovaly výjev ukřižování (Ježíš visí na kříži uprostřed reliéfu, napravený zločinec na pravé straně od Ježíše. Zlý, nenapravený zločinec je umístěn na straně levé, tedy na stinné a severní části reliéfu). Toto rozmístění podle světových stran bylo vždy z pohledu pozorovatele. Tympanony se staly předlohami pro křesťanské malířství a malíři se těchto vzorců pro umístování dobrých a zlých postav z Bible drželi. Křesťanské obrazy ovšem odpovídají takovému uspořádání pouze za předpokladu, že jsou umístěny na svém původním místě. Tento způsob zobrazování mohl být podle Zocheho (2006) příčinou toho, že s levou stranou a s levorukostí bývají spojovány osoby se sklony ke kriminalitě.

1.5. Novověk

Ani v novověku nedošlo ke zlepšení vnímání leváků majoritou. Zahájení procesů s čarodějnicemi a honů na čarodějnice levorukosti příliš nepomohly. A i přesto, že leváctví nebylo přímým důkazem čarodějnictví ani důvodem k odsouzení, hrála levá strana v těchto procesech také roli. Například v sedmnáctém století byla ženám obviněným z čarodějnictví zkoumána levá strana těla. Pokud se na této polovině našla mateřská znaménka, pihy či bradavice, byl jejich osud zpečetěn (Healey, 2002).

Psaní levou rukou bylo také striktně odmítáno. Výjimkou je francouzský filosof Jean Jacques Rousseau, žijící v osmnáctém století. Ve svém díle *Emil čili o Výchově* pokládá tlak na levoruké děti za nevýhodný pro jejich úspěšný psychický a sociální vývoj (Synek, 1991). Mohlo by se zdát, že ve viktoriánském období došlo k větší toleranci levorukosti, alespoň co se žen týče. Z tohoto období pochází totiž zvyk zapínat dámské šaty z opačné strany, než šaty pánské, což je výhodnější pro levoruké osoby. Nejde ale o důkaz levorukosti žen té doby, ale toho, že se šlechtičny nechávaly oblékat svými pravorukými služebníky (Healey, 2002).

V druhé polovině devatenáctého století působil také italský psychiatr Cesare Lombroso, kvůli kterému bylo leváctví vnímáno ještě negativněji. Lombroso se zabýval studiem kriminality. Ve svých výzkumech prý zjistil, že mezi zločinci se vyskytuje podstatně více levorukých, než je jejich procentuální zastoupení ve společnosti. Usoudil z toho tedy, že levorukost je degenerativním znakem, který přispívá ke zvýšenému zločinnému chování. V důsledku jeho výzkumů se objevily další studie dokazující, že levorukost je patologickým znakem. Tyto studie ovšem měly jen velmi malý vědecký základ, přispívaly ale k tomu, že leváci byli považováni za méněcenné (Zoche, 2006).

1.6. Dvacáté století

Ještě v první polovině dvacátého století a z části i v polovině druhé přetrvává netolerance vůči levorukým. Levoruké děti jsou striktně přecvičovány na pravou ruku. Někdy je při přeučování využíváno drastických metod, jako například svazování levé ruky, bití apod. Pro toto období je stále charakteristická diskriminace a nedůvěra vůči levákům. Například v nacionálně socialistickém Německu nechal Heinrich Himmler v roce 1935 vypracovat studii, která zkoumala vztah mezi levorukostí a duševním rozpoložením při homosexualitě (Zoche, 2006).

Od dvacátých let dvacátého století ale začínají vědci, lékaři, psychologové, pedagogové i jiní odborníci upozorňovat na to, že přecvičování vrozených leváků na psaní pravou rukou je pro tyto děti škodlivé a může vyústit ve zdravotní potíže, poruchy chování a ovlivnit zdravý vývoj dítěte, a dochází tak k postupnému zlepšení situace leváků (Drnková, Syllabová, 1991). V Německu začalo být od přeučování leváků upouštěno až v sedmdesátých letech dvacátého století. V současnosti existují po celém světě tzv. Waldorfské školy⁷, které mají pro přeučování leváků motivaci⁸ a po domluvě s rodiči na základě stupně laterality přeučování praktikují⁹ (Zoche, 2006).

⁷ <http://www.iwaldorf.cz/>

⁸ Tyto školy uvádějí pro přeučování dva důvody. Prvním je jednoduše to, že nepřeučování leváci mají v normálním životě problémy s používáním nástrojů, které jsou většinou určeny právě pro pravoruké. Dále vyznávají učení Rudolfa Steinera, že levorukost je vlastně inkarnačním problémem. Levorukost je podle tohoto učení důsledkem nesprávného vývoje v minulém životě. Duše leváka se v minulém životě přespříliš přepínala, ať už fyzicky, intelektuálně či duchovně. Věří, že pokud člověk přijde na svět se slabou stránkou, nemůže být schopen tuto karmickou slabinu překonat. Pokud tuto slabinu trpí a poddá se jí, je zde možnost, že se tato slabina zachová i pro následující život. Jestliže se ale této slabině vzepře, slabina se vykompenzuje. A leváctví považují tyto školy za tuto slabinu (Zoche, 2006).

⁹ Tato informace byla zjištěna po e-mailové komunikaci se zástupci Waldorfských škol v České republice

1.6.1. Situace v Československu

Problém levorukosti se často řešil již velmi brzy po narození dítěte. K tomu přispívaly různé lékařské rady a příručky o výchově dítěte. Jednou z těch, která dokládá ne příliš ohleduplný přístup k leváctví poloviny dvacátého století, je kniha *Naše dítě*. V té doporučuje MUDr. Mirka Klímová-Fügnerová řešit problém levorukosti již v jedenáctém měsíci dítěte.

„Máte-li v rodině levičáka, sledujte pohyby dítěte s otázkou, nebude-li snad také levičákem. Obyčejně se děti rodí s vrozenou větší obratností pravé ruky, která se ještě nadto vycvičí. Někdy je však dítě obratnější v levé ruce. Narodilo se tak. Levičáctví je společensky dosti nevýhodné a také ve škole má levičák potíže. Proto bychom rádi dosáhli toho, aby si levičák už v předškolním věku vycvičil pravou ruku alespoň tak, je přirozeně obratná jeho levá ruka. Hračky, lžičku a jiné předměty dáváme dítěti vždy do pravé ruky. Bere-li tyto věci samo do levé, vložíme mu věc do pravé. Opakujeme klidně tak často, až si dítě navykne užívat víc pravé ruky. Nehubujeme ovšem, nýbrž konáme všecko s trpělivostí a úsměvem. Jinak bychom dítě znervosněli.“ (Klímová-Fügnerová, 1975, s. 326 – 327)

Všechny příručky, které nabádají k precvičení, odsuzují při těchto pokusech použití násilí. A to i přes to, že i velmi jemné a nenásilné přeučování může způsobit vážné následky (Synek, 1991).

První pokusy o precvičení leváka se uplatňovaly právě při držení lžice a následně při prvních pokusech o kreslení. A to jak v rámci rodiny, tak i v jeslích. Podle průměrných požadavků v jeslích mělo dítě „správně“ (tedy v pravé ruce) držet tužku již ve 22 měsících (Synek, 1991). Různé výzkumy ale dokázaly, že preferovaná ruka se může v průběhu vývoje dítěte měnit a lateralita se plně ustanovuje během prvního až pátého roku života. Obecně platí, že u dívek se

preferenci ustanoví dříve než u chlapců. „Až přibližně ve věku tří let definitivně vyjádří svou preferenci stran tak, že při rozhodujících činnostech jako jídlo a hra důsledně dává přednost jedné ruce před druhou.“ (Healey, 2002, s. 29). V šedesátých letech provedl Synek (1991) a jeho spolupracovníci rozbor učebnic pracovního vyučování. Všechny postupy byly popsány pouze pro pravou ruku a použití levé ruky vůbec nepřipouštěly.

Ačkoli bylo leváctví v polovině dvacátého století považováno společností za něco nepřírozeného a negativního, začínají již problému laterality věnovat značnou pozornost vědci. V Československu byl jedním z významných odborníků, věnujících se výzkumům praváctví a leváctví, prof. MUDr. Et PhDr. Miloš Sovák, DrSc. Jeho výzkumy vedly v roce 1967 k vydání metodického pokynu *O výchově a vzdělávání levorukých dětí* (viz. příloha). Tento pokyn uznával levoruké psaní jako přirozené a doporučoval pedagogům, aby leváky nechávali psát vedoucí rukou. To bylo významným předělem v procesu přijetí levorukosti jako jevu stejně přirozeného jakým je pravorukost. Zlom v postojích vůči levorukosti ovšem nenastal ani na školách ani ve společnosti okamžitě (Synek, 1991).

Leváctví sice již bylo oficiálně uznáno jako přirozené, ale ještě v roce 1975 v knize *Péče o dítě* pojednává Jan Švejcar o problematice leváctví. Doporučuje rodičům, pokud se u dítěte objeví tendence k levorukosti, snažit se dítěti dávat hračky a jiné předměty do pravé ruky. Píše: „*To, která ruka převládne, je pravděpodobně určeno vrozenou tendencí, ale je podporováno nebo měněno také cvikem.*“ Zastává sice názor, že vyhraněný levák musí být respektován, u nevyhraněných však doporučuje zkusit přecvičení. V pravorukém světě vnímá leváctví jako nevýhodu (Švejcar, 1975, s. 303-304).

Sovák si také všímá postojů některých pedagogů k přecvičování. Objevovala se tvrzení, že levorukost je velmi okrajový a zanedbatelný jev a přecvičování nemá pro děti žádné negativní následky. Pokud se nějaké poruchy

objeví, není to podle nich následkem přecvičení. Proti psaní levou rukou se argumentovalo tím, že děti píšící levou rukou mají špatné držení těla a rozmazávají si to, co napsaly (Sovák, 1979, s. 57-58).

1.6.2. Současný přístup k levorukosti

V dnešní době je již levorukost považována za naprosto přirozený projev laterality. Levákům ale zůstávají problémy, které musí v pravoruké společnosti řešit a čelit jim. Například při psaní se setkávají s odlišnými problémy než praváci. Přirozený směr pro psaní levou rukou je totiž zprava doleva. Leváci ale musí psát opačným směrem, a to znamená, že si rukou zakrývají to, co právě napsali. Při nesprávném držení těla, způsobené tím, že směr psaní je přirozenější pro praváky, může dojít k vychýlení osy páteře nebo k hrbení. Dříve byl po levácích požadován předepsaný sklon písma. Od toho je ale dnes již upouštěno a leváci smí ve většině případů psát tak, jak jim to nejvíce vyhovuje (Křišťanová, 1995). Je třeba si totiž uvědomit, že levoruké psaní není odrazem psaní praváků ale jedná se o dva zcela odlišné postupy (Healey, 2002).

Ještě v dnešní době však mnoho pedagogů a metodiků tato fakta nerespektuje (Vodička, 2008). Může to být způsobeno především tím, že specifická metodika psaní levou rukou nebyla doposud vypracována (Synek, 2011). Leváci mohou psát dvěma způsoby, shora nebo zdola. Podle Vodičky není správné považovat tzv. dráповité psaní za špatný způsob držení pera. Dráповité psaní shora považuje ještě dnes mnoho pedagogů a metodiků za nesprávné. Vycházejí mimo jiné i z metodických příruček M. Sováka. Podle Vodičky je ale dráповitý způsob psaní stejně v pořádku, jako je psaní zdola a pokud dítěti tento styl psaní vyhovuje, není důvod ho od něho odrazovat (Vodička, 2008). Tento typ psaní shora je typický asi pro padesát procent leváků. Dlouho se předpokládalo, že děti vytáčejí ruce proto, aby viděli co píší. To nemusí být pravda, existují totiž i praváci, kteří vytáčejí ruce. Jednou z teorií

vysvětlující příčinu tzv. drápovitého psaní je teorie „psaní shora“. Podle ní leváci, kteří takto píší mají centrum řeči umístěno na levé hemisféře a leváci, kteří ruku nevytáčejí zase na pravé polovině mozku. A pokud je psaní u leváků písících shora umístěno v pravé hemisféře (a řeč jako u většiny populace v levé), musí mozek vytvořit cestu mezi oběma polovinami a spojit tak motorickou a řečovou informaci (Healey, 2002).

Vzhledem k majoritě praváků je i svět uzpůsoben především pro ně. Většina nástrojů je uzpůsobena pro pravoruké používání a leváci jsou tak nuceni je užívat svou pomocnou rukou. V dopravě platí přednost zprava, ve většině zemí se jezdí vpravo. Při vstupu do obchodu je nejžádanější a nejdražší zboží umístěno tak, aby si jich všimly především praváci – na pravé straně (Flatt, 2008). Stále existují pravidla společenského chování, při nichž není tolerováno používání levé ruky. Při podávání ruky musíme užívat pouze ruky pravé a používání příborů má také svá pravidla (Synek, 1991).

Levorukost je v naší společnosti již považována za zcela přirozenou věc. 13. srpna se slaví mezinárodní den leváků¹⁰ K dispozici je pro leváky také mnoho nástrojů vyrobených speciálně pro ně. Obchody s nástroji pro leváky jsou ve světě poměrně běžnou záležitostí¹¹. V Česku ale nejsou zatím příliš rozšířené. Na internetu existuje několik internetových obchodů specializujících se na sortiment pro leváky (např. www.obchodprolevaky.cz , www.levaruka.cz nebo www.prolevaky.cz). Podle Vodičky je ale pro leváky nevhodné používat výhradně tyto nástroje z toho důvodu, že by bylo velmi náročné mít je neustále k dispozici. V pravorukém světě se totiž levák neustále dostává do situací, které vyžadují používání pravé ruky (Vodička, 2008).

¹⁰ <http://www.national-geographic.cz/detail/10-faktu-%20o-levacich-ktere-jste-netusili-26964>

¹¹ tamtéž

2. Lateralita

2.1. Pojem lateralita

Slovo lateralita je odvozeno z latinského *latus, laterit* – bok, strana. Lateralitu lze definovat jako přednostní užívání jednoho z párových orgánů. Jde o odlišnost, nesouměrnost a rozdílnou aktivitu jednoho z párových orgánů, ať už jsou to horní či dolní končetiny, oči, uši (Křišťanová, 1995).

Lateralitou tedy rozumíme vývojové odchylky v organismu podle jeho střední roviny tak, že jedna strana je nadřazena té druhé. Tato asymetrie se týká především párových orgánů, jako jsou končetiny a smyslové orgány. Je typická nejenom pro člověka, ale i pro další vyšší i nižší organismy (Sovák, 1960).

2.2. Tvarová a funkční lateralita

Rozlišujeme dva druhy laterality. Tvarovou a funkční. **Tvarová lateralita** je asymetrií ve stavbě těla, především asymetrie tvaru, velikosti a objemu u párových orgánů, nebo také obou polovin orgánů nepárových, tedy rozdílů, které jsou viditelné navenek. **Funkční lateralitou** jsou rozdíly ve výkonnosti párových orgánů pohybových a smyslových (především zraku a sluchu). Jde zde o rozdíly ve výkonu jednoho z párových orgánů či strany. To se následně projevuje tak, že jednoho z orgánů je v důsledku lepší funkčnosti užíváno přednostně. To, že je jeden z párových orgánů preferovaný vlastně znamená, že je ho využíváno lépe, snáze, rychleji a efektivněji, než orgánu druhého. Neznamená to ovšem, že by druhý orgán zůstával v nečinnosti. Při činnostech vyžadujících jemnější koordinaci přebírá vedoucí úlohu preferovaný orgán, zatímco druhý plní funkci pomocnou – koordinovaně pomáhá (Sovák, 1979).

Dříve se předpokládalo, že funkční asymetrie je výhradně lidskou záležitostí a je důsledkem vyvolaným používáním a manipulací s nástroji při hrách, práci a související s ovládnutím artikulované řeči. Tvrdilo se, že u ostatních živočichů lze nalézt pouze asymetrii tvarovou. Bylo provedeno mnoho výzkumů, které dokázaly, že funkční asymetrie existuje i u lidoopů a nižších opic. Množí se i důkazy o tom, že s funkční asymetrií se můžeme setkat i u ostatních zvířat a ptáků (Synek, 1991).

2.3. Mozek a lateralita

Také mozek je charakteristický svou asymetrií, jak funkční, tak tvarovou. Přední mozek je rozdělen na dvě poloviny – cerebrální hemisféry. Tyto hemisféry mezi sebou vzájemně komunikují pomocí svazků nervových vláken, nejmohutnější z nich se nazývá *corpus callosum*. Pravá i levá mozková hemisféra zajišťují různé funkce. Nervová vlákna se v prodloužené míše, která je nejnižší částí mozku, křížují. A tak levá hemisféra řídí pravou polovinu těla a naopak pravá hemisféra zajišťuje činnost levé poloviny (Healey, 2002).

K rozdělení mozku na pravou a levou hemisféru došlo během evoluce obratlovců. Patrné je to zejména u živočichů, kteří ve svém vývoji přešli z života ve vodě na pevnou zem. Tento přechod byl s největší pravděpodobností počátkem vývoje pravé a levé hemisféry předního mozku. V minulosti byla pravá hemisféra pokládána za „němou“ a pomocnou část mozku. Obě hemisféry mají ale ve skutečnosti své vlastní svrchované funkce a obě jsou zodpovědné za zajištění těch nejdůležitějších životních funkcí (Synek, 1991).

2.3.1. Lateralita a dominance mozkových hemisfér

Preference se vždy netýká pouze celé jedné poloviny těla. To, že je jedna z hemisfér dominantní, pouze znamená, že řídí většinu aktivit. Není tedy pravda, jak se někdy věří, že by lidé měli dominantní pouze pravou či pouze levou mozkovou hemisféru. Určité části mozku jsou sice zodpovědné za konkrétní procesy a funkce, ale neovládají je zcela. Obě hemisféry mezi sebou neustále komunikují a spolupracují. Lateralizace je závislá na tom, do jaké míry zajišťuje ta která hemisféra specifické funkce a procesy. U lidí se projevují různé stupně laterality v závislosti na tom, jak striktně jsou tyto funkce vázány na levou či pravou hemisféru (Healey, 2002). Proto se můžeme setkat i s lateralitou překříženou, kdy mají různé párové orgány rozdílnou lateralitu. Například vedoucí je ruka pravá, ale zároveň levá noha, levé ucho, pravé oko apod. Můžeme se setkat s téměř nekonečným počtem různých kombinací (Sovák, 1962).

Většinou je levá hemisféra zodpovědná za řečovou a jazykovou funkci, logické myšlení, uvažování a motorickou činnost. Pravá zajišťuje prostorové vnímání, umělecké schopnosti a emoce. Vizuální procesy, sluch a matematika jsou řízeny oběma hemisférami (Healey, 2002).

2.3.2. Lateralita a řeč

Existuje předpoklad, že po narození má dítě obě hemisféry téměř v rovnováze. Jedna z nich je sice již determinována pro jazyk a řeč, ale v tomto období tyto funkce ještě neexistují a teprve se společně s rozvojem pohybových a smyslových dovedností začínají vytvářet (Synek, 1991).

Některé studie naznačují, že vývoj lidské řeči byl spojen se zdokonalováním práce ruky, a proto by lateralita řeči mohla být zodpovědná za

asymetrii v používání horních končetin (Llaurens, Raymond, Faurie, 2009). Dříve se věřilo, že hemisféra, která je zodpovědná za funkci řeči, musí zároveň ovládat i dominantní ruku a být hemisférou dominantní. Již v polovině dvacátého století bylo prokázáno, že vztah vedoucí ruky s centrem řeči není tak jednoznačný. A to především u leváků, jejichž centra řeči se mohou nacházet jak v levé, tak v pravé hemisféře (Drnková, Syllabová, 1983). Centrum řeči má většina pravorukých osob (uvádí se až 97 %) umístěno v levé mozkové hemisféře. U leváků se centrum řeči nachází v levé hemisféře pouze v šedesáti procentech. U třiceti procent leváků je funkce řeči vázána na obě hemisféry a asi u deseti procent na hemisféru pravou (Llaurens, Raymond, Faurie, 2009).

Řeč a psaní jsou velice složité funkce, které jsou řízeny lidským mozkiem. Aby nedocházelo k nedorozuměním a zmatkům v komunikaci mezi oběma hemisférami, musí být centra pro tyto aktivity vázána pouze na jednu z nich. V předškolním a školním věku je pro dítě, kdy u něho dochází k největšímu rozvoji těchto funkcí, velmi důležitý nerušený vývoj jeho přirozené laterality (Synek, 1991).

„Řeč je jedním z nemohutnějších nástrojů myšlení a vzdělávání, pokud je výsledkem nenarušované spolupráce obou polovin mozku. Proto je u každého dítěte důležitý její časný a plynulý vývoj. Proto je také zapotřebí nenarušovat přirozený pohybový vývoj omezováním činnosti levé ruky u vrozených leváků.“ (Synek, 1991, s.113)

2.4. Lateralita horních končetin

Jak již bylo řečeno, pravá mozková hemisféra ovládá ruku levou, levá hemisféra zase pravou. Lateralita horních končetin se projevuje v mnoha stupních v závislosti na tom, která hemisféra zaujímá dominantnější úlohu. Podle Sováka je stupeň laterality rukou nejzřetelněji patrný při pokusech o

přecvičení geneticky daného leváka. Existují jak lidé, jejichž stupeň leváctví či praváctví je velmi vyhraněný, tak i ti, u nichž může být hranice mezi pravorukostí a levorukostí sotva znatelná a těžko určitelná. (Sovák, 1962)

Podle Drnkové a Syllabové se lateralita horních končetin většinou dělí do pěti kategorií:

L = vyhraněné leváctví,

L – = méně vyhraněné leváctví,

A = nevyhraněná lateralita neboli ambidextrie neboli smíšená dominance,

P – = méně vyhraněné praváctví,

P = vyhraněné praváctví (1983, s. 13).

V průběhu vývoje dítěte působí na jeho lateralitu různé vlivy a to zejména vliv prostředí a společnosti. Naše civilizace je civilizací pravostrannou, a tak záleží zejména na tom, jaký stupeň a typ laterality je dítěti biologicky dán. Z toho se poté odvíjí to, jestli se těmto vlivům bude bránit, přizpůsobovat se jim, nebo je využívat (Sovák, 1979).

2.4.1. Ambidextrie

Ambidextrie je zvláštním typem laterality horních končetin. Slovo Ambidexter je řeckého původu. Je složeninou slov *dexter* – znamenající pravý a *ambi* – ve významu obojí (Synek, 1991). Tedy ten, „kdo má obě ruce pravé“¹²

Ambidexterní lidé jsou schopni používat i pro velice jemné motorické úkony obě ruce se stejnou efektivitou. Jinak řečeno, dělat vše stejně dobře pravou i levou rukou. Tito lidé tvoří ale asi jen jedno procento populace a ambidextrie tedy velice vzácná (Healey, 2002).

¹² <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/ambidexter>

Někteří odborníci mají za to, že ambidextrní jedinci jsou ve skutečnosti vrození leváci, kteří se ještě v předškolním věku přizpůsobili tlaku pravoruké společnosti tak dokonale, že jsou schopni používat své pravé ruky, tak jako by byla jejich rukou dominantní. Kromě ambidexterů je třeba také rozlišovat jedince obouruké, kteří vykonávají určité činnosti rukou pravou a další činnosti rukou levou (Synek, 1991).

2.4.2. Počet leváků

Běžně se uvádí, že v lidské společnosti existuje v současné době přibližně 10% leváků. Statistiky ukazují, že například ve Velké Británii a USA preferuje 10 – 15 % lidí levou ruku. V různých částech světa se tato čísla pochopitelně liší. Lidé hispánského a asijského původu dávají přednost levé ruce pouze v devíti procentech. Získávání statistik v jiných kulturách, než je ta americká a evropská, je značně obtížné. A pokud studie v těchto částech světa byly provedeny, ukazují, že oproti Západu, je počet leváků menší (Healey, 2002).

Podle statistik je také mezi muži o něco více levorukých, než je tomu u žen. Mezi ženami je 8% leváků, kdežto mezi muži asi 12% (Wright, 2008). Je ale otázkou proč tomu tak je. Další studie zjistily, že levorukost je častější u dvojčat a dětí s nízkou porodní váhou, také ale není jasné, z jaké příčiny. Levorukost se vyskytuje přibližně s dvakrát větší četností u mladých lidí, než mezi lidmi staršími. To je pravděpodobně dáno liberálnějším postojem současné společnosti k levákům, kdy tlak na levoruké děti, aby nepoužívaly své dominantní ruky, je daleko menší (Healey, 2002).

2.4.3. Levorukost a dědičnost

Některé studie dokazují, že levorukost je geneticky dána. Podle výzkumů britské psycholožky M. Annetové je asi 45% dětí, které se narodí dvěma levorukým rodičům, také levorukých nebo se s klonem k levorukosti. Pokud je levoruká pouze matka, je tato pravděpodobnost 25%. V případě levorukého otce

a pravoruké matky je to 20%. Annetová proto přišla s teorií genetické teorie preference rukou, která je založena na tzv. „posunu doprava“. Ta vychází z předpokladu, že pokud jsou oba rodiče levorucí, měli by mít asi 50% levorukých potomků (přitom nezáleží na stupni levorukosti). To, že tito rodiče mají levoruké děti pouze ve 45% případů, je podle ní důsledkem toho, že na dítě i jeho rodiče působí pravoruká kultura, a pokud má dítě pouze malý stupeň levorukosti, stane se spíše pravákem (Healey, 2002).

2.5. Přecvičování leváků

Dnes již k přeučování levorukých dětí téměř nedochází a je považováno za škodlivé. Není tomu ale tak dávno, kdy bylo přeučování na základních školách běžnou praxí. Potlačování přirozené laterality může na dětech zanechat vážné následky a způsobit různé poruchy (Healey, 2002).

2.5.1. Přecvičování leváků předškolního a školního věku

Rozvoj precvičovaného leváka závisí do značné míry na stupni jeho laterality, metodě a období, kdy k precvičování dochází. Dítěti není dovoleno používat jeho vedoucí ruky, a to znamená, že i výkony pravou rukou nejsou takové, jaké by byly, kdyby dítě používalo svoji dominantní ruku. To může způsobit, že dítě ztratí chuť k dalším činnostem a rozvíjení jeho schopností a dovedností může být omezeno. Skutečnost, že není schopno některé úkony pravou rukou zvládat, může nést velice těžce. Každé dítě se s precvičováním vyrovnává po svém (Sovák, 1966). „Děti silného typu jsou vzdorovité až útočné, zarputilé a nenávistné, děti od přírody slabého typu podléhají nátlaku a vyrůstají v slabochy, zatížené pocitem křivdy a vlastní méněcennosti.“ (Sovák, 1979, s.30).

Je třeba zdůraznit, že ne na každého leváka musí mít přecvičování negativní vliv. Na některých dětech se nemusí vůbec projevit. Toto se ale podle Sováka (1979) týká dětí, jejichž stupeň levorukosti je slabý, nebo je jejich mozkový základ natolik silný, že zvládne násilné přeučování bez viditelných následků. Spoléhat se na to, že dítě přeučování neovlivní, je ale velký hazard. Stále zde existuje možnost, že přecvičování způsobí změny v osobnosti dítěte¹³. Přeučované děti musí velkou část energie věnovat na zvládání stresových situací, do kterých se díky potlačování jejich přirozené laterality dostávají. Nemohou tak plně využívat svých schopností, dostává se do zmatků a jeho úspěšný rozvoj je zpomalen (Synek, 1991, s. 44).

Jestliže je k přecvičování přistoupeno již v raném věku, je dítě ovlivnitelné velice snadno a dovede se tlaku bránit jen velice těžko. Následky přeučování se pak mohou projevit později jako různé poruchy chování. Dítě předškolního věku se již je schopno přeučování bránit. To se může projevovat například vzpurným chováním apod. Pokud se od přeučování včas ustoupí, chování se vrátí do normálu a vývoj dítěte může pokračovat nerušeně dál. Přecvičování v době začátku školní docházky snáší levák velice těžce. A to především díky psaní pravou rukou, které je pro leváka nepřirozené a je vážným zásahem do funkcí obou hemisfér. U dítěte může způsobit vážné a trvalé následky (Sovák, 1979, s. 33 - 35).

2.5.2. Následky přecvičování levorukých dětí

Nejtypičtější následky přeučování leváků, se kterými se Sovák (1979) a Synek (1991) ve své praxi a výzkumech setkali, jsou následující.

Díky přecvičování přirozené laterality horních končetin se u dítěte mohou objevit problémy s psychikou a změny v jeho osobnosti a chování. U každého

¹³ <http://www.archart.cz/new/czech/levaci/otazky.htm>

dítěte se mohou projevovat různě. Některé děti se mohou stát plačtivé a bázlivé, jiné agresivní a mstivé. Reakcí na přecvičování může být i zvýšená neposlušnost, tvrdohlavost a sklon ke lhaní a podvádění. Někdy mohou přecvičování provázet i různé neurózy, jako je například úzkost a negativismus, které se podle Sováka (1979) vyskytují téměř u třetiny přecvičovaných.

Dalšími následky přecvičování mohou být potíže s ovládnutím tělesných aktivit. Jedná se například o **motorický neklid**. Ten se projevuje jako nežádoucí aktivita buďto opomíjené dominantní ruky, nebo celkový neklid v důsledku toho, že je dítě nuceno psát, kreslit a jinak používat své nevedoucí ruky. Z pohledu pedagogů může být motorický neklid vnímaný jako zlobení či vyrušování (Sovák, 1979, s. 38). **Noční pomočování** také velice často provází násilné přecvičování dítěte. Tomu, že je tento protest proti přecvičování, přímým důsledkem zásahu do přirozené levorukosti dítěte nasvědčuje fakt, že jakmile je dítěti dovoleno používat své vedoucí ruky, pomočování ustává téměř ze dne na den. Další reakcí, která se může u dítěte objevit je **tik**, i když není tak častý. Jedná se o tik především v oblasti obličeje, kdy se potlačování dominantní ruky ventiluje různými motorickými tiky a záškuby (Sovák, 1979, s. 39). U dětí byly vyzorovány i stavy, trvající někdy až několik sekund, při nichž je dítě duchem nepřítomno (tzv. **okénka**). Projevují se tak, že dítě se uprostřed nějaké činnosti, například čtení či psaní, protože neví jak dál, „zasekne“. Po pár vteřinách tohoto stavu pokračuje jakoby bez přerušování dál (Sovák, 1979, Synek, 1991).

Následkem potlačování přirozené levorukosti může mít dítě i problémy související se školou a vztahu ke škole. Jako reakce na přecvičování a nátlak si může levák vyvinout **odpor ke škole**. Dítě se do školy bojí chodit, může se objevit i ranní nevolnost a zvracení. Negativní postoj ke škole může vyústit v chození za školou, záměrné ztrácení pomůcek, nebo i nepřátelské chování vůči pedagogům (Sovák, 1979, s. 39). Přecvičování může i negativně ovlivnit **prospěch**. Dítě zklamané neúspěchy, které jsou způsobeny nuceným

používáním pravé ruky, může postupem času ztratit o učení zájem. Nestací svým spolužákům, čím více se zvyšují nároky, tím hůře je jim schopno dostat. Podle Sováka nastává zlom ve třetím roce školní docházky, kdy psaní přestává být jedním z hlavních předmětů a stává se předpokladem pro zvládnutí dalšího učiva. Mohou se objevovat i **výkyvy v prospěchu**. Hodnocení žáka je na rozdíl od zhoršování prospěchu, zcela nerovnoměrné (jedničky se střídají s pětkami). Psaní pravou rukou je pro leváka velmi náročné, píše pomalu, nečitelně a s chybami. Mívá lepší hodnocení spíše v mluvených, než písemných projevech (Sovák, 1979, s.39 – 40).

Pokud se s přecvičováním začíná již v raném věku, může způsobit **opožděný vývoj řeči**. Děti v tomto případě začínají mluvit později, někdy dokonce až ve třech letech. Řeč bývá často nesrozumitelná. Tyto problémy se mohou objevovat i u nepřecvičovaných leváků i praváků, přesto je podle Sovákových výzkumů mezi pozdě mluvícími dětmi nadpoloviční většina přeučovaných leváků (Sovák, 1979, s.41). Velmi diskutovaným tématem je problém **koktavosti**. Koktavost není způsobena pouze přecvičováním, ale přecvičování může být příčinou koktání a zadrhávání (Healey, 2002, Sovák, 1979).

Dnes již téměř nikdo nepochybuje o tom, že přecvičování leváků negativně ovlivňuje přirozený vývoj dítěte. Dítě, které je nuceno psát a pracovat nedominantní rukou, může být frustrované, ztrácet zájem o učení a chuť pracovat. Vytváří si odpor k činnostem, které je nuceno vykonávat pravou rukou i k osobám, které mu to přikazují. Přecvičování může u dítěte způsobit nerozhodnost, neobratnost, potíže s orientací v prostoru, rozlišováním levé a pravé strany, výkyvy v pozornosti apod. (Healey, 2002, Sovák, 1979, Synek, 1991). Tyto problémy může způsobit jak drsné a násilné přecvičování, které bývá doprovázeno ještě obranným postojem dítěte, tak i jemné a „citlivé“ přeučování (Sovák, 1979, s. 60).

U mnoha dětí se potlačování jejich přirozeného leváctví nemusí nějak nápadně projevit. To může znamenat, že mají velmi silný a odolný nervový systém a tento náklad byly díky němu schopny zvládnout. Mohou mít také velmi slabý stupeň levorukosti nebo se v jejich případě jednalo o nevyjádřenou lateralitu, a tak se snadno přizpůsobily (Sovák, 1979, s.58). Levorukost vysokého stupně se však nedá zlomit ani těmi nejtvrďšími metodami. Následky těchto pokusů mohou být velmi vážné a vést k vážným problémům ve vývoji osobnosti dítěte (Sovák, 1979, s. 51).

3. Metodologie

Dnes je již k fenoménu levorukosti přistupováno oproti minulosti velmi tolerantně. Na leváctví a psaní levou rukou je nahlíženo jako na normální a přirozené, přinejhorším je považováno za zvláštnost. Pravoruká společnost již levákům nabízí předměty, které byly navrženy speciálně pro jejich potřeby, ať už se jedná o nůžky, pravítka nebo počítačové myši a usnadňuje jim tak fungování ve světě, který je uzpůsoben pravoruké většině. Počátky změny ve vnímání levorukosti se objevují díky různým studiím a diskuzím na toto téma již v první polovině minulého století. V Československu ke změně přístupu k levorukým výrazně přispěl Metodický pokyn ministerstva školství vydaný v roce 1967, tedy před 46 lety.

Změna oficiálního přístupu ministerstva školství samozřejmě nezměnila praktikování přeučování leváků ze dne na den, ale byla impulsem pro změnu pro změnu postojů vůči levákům a jejich vnímání. Negativní nahlížení na leváky v naší společnosti bylo její součástí téměř po celou její existence. Je tedy jasné, že přístup k levákům na školách se nemohl okamžitě díky vydání pokynu změnit.

Mým záměrem je zachytit jakým způsobem a odkud byl vyvíjen tlak na přeučování leváků na základních školách v Československu několik let po vydání metodického pokynu ministerstva školství. A to z pohledu pedagogů, kteří v tomto období působili v prvních třídách základní školy a měli na starosti výuku psaní. A také z pohledu levorukých dětí, které po vydání vyhlášky nastoupily do první třídy. Jedná se o období, kdy již bylo oficiálně uznáno, že levorukost a psaní levou rukou není ničím škodlivým. Bylo oficiálně zrovnoprávněno s pravorukostí, přesto však tradice a kontinuita v negativním vnímání levorukosti byla stále aktuální. Od praktikování precvičování nemuselo být a také nebylo v mnoha případech upouštěno. A to i přes výzkumy (prováděné například Milošem Sovákem, jejichž výsledky jsou zpracovány

v teoretické části práce), které jasně dokazovaly, že přecvičování má negativní vliv na zdravý vývoj psychiky levorukých dětí.

3.1. Kvalitativní výzkum

Vzhledem k výzkumnému tématu, kterým je vlivy působící na levorukost krátce po roce 1967 z pohledu pedagogů a přeučovaných leváků v Československu, jsem zvolila jako výzkumnou strategii kvalitativní výzkum. Ten podle mého názoru nejlépe poslouží jejímu zodpovězení. Jde mi především o porozumění zkušenosti informátorů a o jejich subjektivní prožívání daného problému. A právě to kvalitativní výzkum na rozdíl od výzkumu kvantitativního umožňuje (Strauss, Corbinová, 1999).

Pro kvalitativní výzkum je typické, že na začátku stanoví výzkumník výzkumné téma a podle něho vytváří základní výzkumné otázky, ty ovšem nemusí být závazné a mohou se během samotného výzkumu měnit a modifikovat (Silverman, 2005). Po provedení prvního rozhovoru se výzkumná otázka, kterou jsem si zvolila ustálila takto: Jakým způsobem a odkud byl vyvíjen tlak na přeučování levorukých dětí po roce 1967. Co ovlivňovalo přeučování leváků po vydání metodického pokynu z roku 1967 v několika následujících letech po začátku její platnosti. Tyto otázky jsem se snažila zodpovědět z pohledu pedagogů, kteří v tomto období vyučovali v prvních třídách základních škol a měli na starosti výuku psaní. A také z pohledu přeučovaných leváků, kteří po roce 1967 a v několika následujících letech nastoupili do první třídy.

3.2. Metoda sběru dat

Vzhledem ke kvalitativnímu charakteru výzkumu jsem se v rámci sběru dat rozhodla pro polostrukturované interview, které mi podle mého názoru mělo nejefektivněji pomoci získat požadované informace. Důležité proto bylo, abych si před rozhovory sestavila seznam témat, které jsem v rámci rozhovorů chtěla s informátory probrat.

3.2.1. Polostrukturované interview

Témata jsem sestavovala s ohledem na výzkumnou otázku. Domnívám se, že polostrukturované interview je pro získání takovýchto dat nejefektivnější. Vzhledem k velice subjektivním zkušenostem informátorů a velké variabilitě ve výpovědích a v závislosti na individuálních zkušenostech informátorů s daným problémem umožňuje tento typ rozhovoru flexibilně reagovat na obsah a vývoj interview a přizpůsobovat otázky situaci. Je také mnohem přirozenější a dává prostor pro interakci mezi tazatelem a dotazovaným, což je například u strukturovaného rozhovoru obtížné. Předem daná témata, která se v interview probírají, dávají rozhovoru určitou systematičnost, která je důležitá v následné analýze více rozhovorů a ulehčuje jejich srovnávání (Hendl, 2005, s.173-175).

Všech deset rozhovorů bylo provedeno postupně od března do června tohoto roku. Průměrná délka rozhovoru se pohybovala okolo čtyřiceti minut. Všechny rozhovory jsem postupně doslovně přepsala. V průběhu výzkumu začala postupně i analýza sebraných dat. Přepsané rozhovory jsem postupně rozdělila do segmentů, která ve většině případů odpovídala otázkám a tématům rozhovorů. Postupně také začaly vznikat jednotlivé kódy, díky nimž bylo možné rozhovory lépe zanalyzovat (Hendl, 2005).

3.3. Témata interview

Témata, podle kterých jsem rozhovory vedla jsem rozdělila do jedné hlavní a tří vedlejších, ale velmi důležitých, kategorií. Vzhledem ke dvěma skupinám informátorů se podtémata rozhovorů lišila v souvislosti se zkušeností, které s daným problémem měli. Všechny kategorie spolu navzájem souvisejí a prolínají se.

Prvním a zároveň hlavním tématem byla otázka **přeučování leváků**. V případě přeučovaných leváků mě zajímalo, jakým způsobem se k přeučování staví, jaký na ně mají názor. Dále jsem se ptala na způsob jakým byli přeučováni, jak si myslí, že ovlivnilo či neovlivnilo jejich pozdější život, a jak hodnotí přecvičování na své osobě. V případě pedagogů mne rovněž zajímal jejich názor na přecvičování, jeho hodnocení. Zda se s ním ve své praxi setkali, nebo ho praktikovali. Pokud již začali vyučovat dříve než v roce 1967, zajímalo mě srovnání přístupu k přeučování před a po tomto roce, případně jejich zkušenosti z dětských let a rovněž také reakce na metodický pokyn z roku 1967.

Další kategorií, která je spíše podkategorií, zastřešující přeučování leváků, je **vnímání levorukosti**. Jak u pedagogů tak u leváků šlo o to zjistit, jakým způsobem se staví k levorukosti obecně, popřípadě ke své levorukosti.

Kategoriemi, které přímo souvisí přeučováním leváků, jsou externí vlivy, které přeučování mohly, ale také nemusely ovlivňovat. Je to **vliv rodiny**. U leváků jsem se ptala na to, jak rodina ovlivňovala či neovlivňovala přeučování, a jak se k němu stavěla. U pedagogů mě zajímaly jejich zkušenosti s rodinami leváků, které vyučovali, a to, jak rodiny zasahovaly do výuky psaní pravou či levou rukou a jaký vliv na způsob psaní dítěte měly. Poslední kategorií je **vliv školy**. Šlo o to zjistit, jaký vliv měli učitelé na to, zda dítě bude či nebude přecvičováno, a jakým způsobem přistupovala k přeučování škola. U pedagogů

mě zajímalo, zda vedení školy, kolegové, či jiní činitelé školství nějak ovlivňovali to, zda dítě bude či nebude přecvičeno.

3.4. Výběr vzorku

Vzhledem k tématu výzkumu bylo nejvhodnější zvolit vzorek účelový. Ten je podle Hendla (2005, s. 154) charakterizován jako „Volba informačně bohatých případů pro hlubší studium. Počet případů a jejich výběr závisí na účelu studie.“

Vzhledem k výzkumnému tématu a výzkumným otázkám bylo třeba vytvořit dvě homogenní skupiny vzorků a určit kritéria pro jeho výběr. Díky tomu, že se základní školy v období, které je zkoumáno, řídily stejnými pravidly, nebyl výběr vzorku vázán pouze na určité území. Dalo se předpokládat, že téměř každá škola byla ve svém přístupu k levorukosti specifická. Proto bylo možné kontaktovat informátory, kteří v případě leváků chodili na jakoukoliv základní školu v Československu, a v případě pedagogů ty, kteří vyučovali na jakémkoli území Československa. Přesto se mi nakonec podařilo v případě obou vzorků provést rozhovory s lidmi, kteří vyučovali i chodili do školy v jižních Čechách.

Určení kritérií prvního vzorku bylo následující. Mělo se jednat o osoby, ať už muže či ženy, které nastoupily povinnou školní docházku buďto v roce 1967, nebo během několika následujících let. Hlavní podmínkou byla levorukost. Zpočátku nebylo přecvičování levorukosti u těchto informátorů podmínkou. Ale vzhledem k tomu, že všichni, se kterými jsem rozhovory provedla přecvičování byli, byl tento vzorek homogenní i z hlediska přeučování levorukosti. Informátoři byli vybíráni s tím, že stupeň levorukosti nehraje roli, mělo se jednat o osoby, které si svou levorukost (aktuální, či dřívější) uvědomovaly. Dalším

kritériem byl věk. Muselo se jednat o osoby ve věku mezi 45 a 52 lety. Toto věkové omezení bylo jedním z hlavních problémů ve vyhledávání informátorů.

Kritérií pro výběr vzorku pedagogů bylo také několik. S ohledem na výzkumné téma a otázku, musel pedagog začít svou kariéru ještě před rokem 1967, alespoň v roce 1965. V této době začínali učitelé učit asi ve dvaceti letech (to ale nebylo podmínkou, musela jsem vzít v potaz to, že existují výjimky). To znamená, že nejmladšímu pedagogovi muselo dnes být 68 let. Další podmínkou bylo vyučování v prvních třídách základních škol. Šlo mi o to, aby měli přímou zkušenost s výukou psaní. Pohlaví a místo působiště nehrálo při výběru roli.

Vzhledem ke značnému věkovému omezení obou skupin informátorů, bylo velice obtížné a časově náročné najít a kontaktovat vyhovující osoby. Počet informátorů se nakonec ustálil na deseti. Tedy z každé skupiny pět osob. Tento počet považuji za dostatečný právě z důvodu velké variability v přístupech škol a pedagogů k levorukosti a přecvičování. V průběhu výzkumu se dokonce ukázalo, že i v rámci jedné školy a dvou škol v jednom městě byl přístup k levorukosti naprosto odlišný.

Dalším z problémů, kterých jsem se obávala, byla otázka paměti, a to u obou vzorků. V případě pedagogů jsem se obávala příliš vysokého věku a zdravotního stavu. Ten sice u všech pěti informátorů přesáhl 75 let, ale potíže s pamětí a zdravotním stavem nebyly ani v případě dvaadvadesátileté bývalé učitelky překážkou. Velice často jsem se při vyhledávání vzorku pedagogů setkávala s tím, že učitelé, kteří by vyhovovali těmto kritériím, jsou již po smrti.

V případě přecvičovaných leváků mohl být problém s tím, že v době výuky psaní jim bylo pouze šest až sedm let. Musela jsem brát v úvahu, že ne každý si toto období svého života pamatuje. Z tohoto důvodu jsem nemohla provést rozhovor se dvěma potenciálními informátory, kteří sice v daném

období byli přeučováni, ale na období první třídy se nevzpomínají a z toho důvodu odmítli i účast na rozhovoru.

3.4.1. Získávání informátorů

Získání informátorů bylo vzhledem ke všem kritériím, které museli splňovat celkem náročné. Několik prvních osob jsem kontaktovala díky doporučení známých. Následně jsem pokračovala metodou sněhové koule. Tato metoda vzorkování je popsána jako „volba dalších případů na základě doporučení již zkoumaných jedinců“ (Hendl, 2005, s. 154).

Vzorek pedagogů

Kontaktování první informátorky bylo asi nejsložitější. Rozhovor s dvaadevadesátiletou bývalou učitelkou, která většinu své kariéry vyučovala na prvním stupni základní školy, převážně první třídy, byl proveden začátkem března tohoto roku. Svou kariéru začala dávno před rokem 1967, takže byla ideální informátorkou. Jediný problém, kterého jsem se obávala byl její vysoký věk, který by mohl být překážkou v naší komunikaci. Kontakt jsem na paní Věru získala od známé, která v současnosti vyučuje také na prvním stupni základní školy. Pamatovala si ji jako svou učitelku z prvního stupně. Nevěděla ale, kde přesně bydlí. Musela jsem tedy navštívit ředitele základní školy ve městě, ve kterém bydlím. Bydlí totiž ve stejném městě jako informátorka a bylo mi řečeno, že určitě ví, kde paní Věra bydlí. Vzhledem k tomu, že jsem na základní školu chodila, si mě pan ředitel pamatoval a nebyl tedy problém s tím, aby mi informace předal. Dokonce jsem od něho dostala další informace ohledně jiných možných informátorů z řad učitelů. Řekl mi ale, že je to docela velký problém, protože všichni, kteří by přicházeli v úvahu, jsou již po smrti a společně jsme přišli pouze na jediného vhodného kandidáta. Jakmile jsem se dozvěděla místo bydliště, rozhodla jsem se zkusit si s paní Věrou domluvit rozhovor. Celkem

opodstatněně jsem se obávala toho, že paní Věra bude vůči cizím lidem nedůvěřivá. Nakonec se mi povedlo vysvětlit můj záměr, přesvědčit ji a získat si její důvěru. Souhlasila s rozhovorem a sama nabídla, že ho můžeme provést okamžitě. Přesto byla znát určitá opatrnost vůči mé osobě a rozhovor jsme pro větší pocit bezpečí paní Věry provedly venku. V průběhu rozhovoru vyšlo najevo, že i ona sama je přeučovanou levačkou.

Další dvě informátorky z řad učitelů jsem získala snadnějším způsobem. Především díky matce jednoho z přeučovaných leváků, se kterým jsem provedla rozhovor. Díky této paní, která byla v době rozhovoru s panem Mírou přítomná jsem se poměrně snadno dostala k paní Marii, které je nyní 82 let. To, že paní Marii znala mi velmi usnadnilo zprostředkování rozhovoru. Paní Marie je v současné době se svým manželem hospitalizována v léčebně dlouhodobě nemocných. Proto jsem měla obavy z jejího zdravotního stavu a z mé schopnosti vést s ní plnohodnotný rozhovor. Poté co jsem byla matkou pana Míry uvedena a představena, proběhl rozhovor nad má očekávání dobře a byl velmi přínosný. Překvapil mě i velice kladný přístup k nahrávání rozhovoru a získání informovaného souhlasu.

Další rozhovor jsem provedla s paní Annou, který mi rovněž zprostředkovala matka pana Mirka. Sama mi dokonce domluvila termín rozhovoru a rozhodla se doprovodit mě až na místo a osobně mě představit. Paní Anna byla z celého vzorku pedagogů nejmladší, je jí 75 let a rovněž byla v dětství přeučována.

Čtvrtou pedagožku jsem získala na doporučení ředitele školy, který mi poskytl kontakt na paní Věru. Výhodou pro mě bylo, že jsem paní Janu znala již z dřívějšíka, nebyl tedy pro mě problém domluvit si s ní termín rozhovoru.

Na poslední informátorku z řad učitelek jsem získala kontakt právě od paní Jany. Jednalo se o její kamarádku z pedagogické školy, která bydlela ve

vedlejší měšť. S paní Martou mi domluvila termín rozhovoru a rozhodla se, že mě ke staré známé doprovodí. Rozhovoru se tedy zúčastnily obě. Vnímám to spíše jako pozitivní, protože si při společném vzpomínání vybavily věci, které by mi, pokud bych vedla rozhovor pouze s paní Martou o samotě, nesdělily. Paní Martě i paní Janě je nyní 79 let a obě většinu svého pedagogického působení strávily v první třídě a jsou výhradně pravoruké.

Vzorek přeučovaných leváků

Vzorek přeučovaných leváků tvoří čtyři muži a jedna žena. První přeučovanou informátorku jsem získala vlastně náhodou. V případě paní Dagmar se jednalo o známou, kterou jsem kontaktovala z toho důvodu, že učí na základní škole. Snažila jsem se přes ni zjistit, zda nezná nějaké pedagogy, kteří by vyhovovali mým kritériím. To, že je přeučovaná levačka jsem se tedy dozvěděla náhodou. Byla velmi ochotná se se mnou sejít a poskytnout mi interview.

Další čtyři informátory jsem získala z řad známých, a na základě doporučení. Ve většině případů jsem na ně dostala kontakt, nebo mi mí známí rovnou domluvili schůzku sami. Přístup k těmto informátorům jsem tak neměla ztížený tím, že bych sama kontaktovala cizí lidi, což by mohlo být překážkou v souhlasu s rozhovorem. Většinou mě mí zprostředkovatelé doprovodili na místo setkání, představili mě a poté odešli. Se všemi, kromě pana Míry, jsem tak mohla vést rozhovor nerušeně, bez přítomnosti dalších osob. Jednalo se o pana Míru, pana Františka, pana Jiřího a pana Michala. Na rozdíl od pedagogů, kteří jsou v současné době všichni v důchodu, se jednalo o osoby, které chodí pravidelně do práce a jejich volný čas je omezený. Vzhledem k tomu bylo poměrně obtížné naleznout termín rozhovoru, který by jim vyhovoval.

Největším problémem se získáváním leváků bylo hlavně omezení ve věku, který byl jedním z kritérií výběru vzorku. V průběhu hledání jsem se

setkala nebo mluvila s poměrně velkým počtem přeucených leváků nebo leváků, u kterých došlo k pokusům o přecvičování. Velmi mě překvapilo, jak mnoho osob s touto zkušeností se v mém okolí vyskytuje. Bohužel ale nevyhovovali věku, který jsem si určila jako kritérium. Pokoušela jsem se získat informátory i pomocí různých sociálních sítí na internetu a různých fór a stránek pro leváky. Bohužel jsem na nich nedokázala získat kontakt na nikoho, kdo by byl ochotný poskytnou rozhovor.

3.5. Etika výzkumu

Všech deset rozhovorů, které jsem provedla, jsem elektronicky zaznamenávala na diktafon a následně je doslovně přepsala. Proto bylo nejdříve třeba získat od informátorů informovaný souhlas a souhlas s nahráváním. Získat tento souhlas nebylo ani u jednoho z dotazovaných problémem. Možná i z důvodu, že téma, kterým jsem se zabývala, nevyžadovalo po informátorech nějaké zvlášť citlivé a osobní informace, a tak to i většina z nich vnímala. Samozřejmostí bylo i naprosté anonymizování výpovědí. U výpovědí uvádím smyšlená jména, aby nebylo možné informátory rozpoznat. Rozlišuji je pouze podle pohlaví. Za důležitý pokládám i rok narození, proto je vždy u jména uveden.

4. Analýza rozhovorů

Celkem vzniklo během jara 2013 deset rozhovorů. Pět s přeučovanými leváky a pět s bývalými pedagogy. Všichni leváci mají zkušenost s přeučováním své levorukosti.

Výzkumné otázky se v průběhu výzkumu ustálily následovně. Výzkum se snaží zjistit jakým způsobem a odkud byl vyvíjen tlak na přeučování leváků na základních školách v Československu v několik let po vydání Metodického pokynu ministerstva školství v roce 1967. Tyto otázky jsem se snažila zodpovědět z pohledu přeučených leváků, kteří v tomto období začali navštěvovat základní školu a z pohledu pedagogů působících v průběhu tohoto období na prvním stupni základních škol. Z analýzy rozhovorů s těmito informátory vyvstaly čtyř hlavní kategorie, které se dále dělí na další podkategorie. Ty jsou podloženy jednotlivými výpověďmi informátorů.

4.1. Levorukost

Možnost a úspěšnost precvičení závisí do značné míry na stupni laterality. U žádného z informátorů není ale stupeň levorukosti tak vysoký a naprosto vyhraněný, že nebylo možné jej přeučit. Dnes všichni píšou svou pravou rukou, pouze dva z nich umí psát levou rukou. Používáním levé a pravé ruky se však mezi sebou v dalších činnostech liší a stupeň obourukosti je u každého z nich odlišný v závislosti na stupni jejich laterality. Podle slov informátorů není ani jeden ambidexterem. S určitostí to však nelze říci a zjišťování stupně laterality u dotazovaných nebylo ani cílem výzkumu. U všech proběhlo přeučování po roce 1967, tedy po vydání zákazu precvičování leváků. Případ jediné ženy mezi přeučovanými informátory je specifický tím, že jí v první třídě bylo dovoleno psát vedoucí rukou, v druhé třídě byla ale nucena po změně učitele psát pravou rukou.

Nikdo z informátorů nemá vyhraněný typ levorukosti a tak je pravou ruku schopen používat mimo psaní i k dalším činnostem:

Michal (nar. 1963): *„Já jsem vlastně silový levák. Všechno, co vyžaduje nějaké větší zapojení síly dělám levou. Takže třeba házím levou, sekám dříví, nebo krájím nožem, tak to všechno dělám levou. Na ty jemnější věci ale používám pravou, píšu, kreslím a tak.“*

Jiří (nar. 1962): *„Pravou rukou jenom píšu, není to teda žádná sláva, píšu strašně, ale levou jsem se to nenaučil. Ostatní věci dělám jenom levou. V práci, doma, na všechno používám levou.“*

Dagmar (nar. 1966): *„Píšu spíš pravou, ale na střední a na vysoký jsem psala oběma rukama úplně stejně, nebyl poznat rozdíl. Většinu činností dělám ale levou, sem tam, když nemám volnou levou ruku, tak to udělám pravou. Ale radši používám tu levou. I třeba když rýsuju ve škole na tabuli, tak mi to pravou nejde a musím to dělat levou. Dětem to občas přijde vtipný, jak tam překrucuju ruce a divně u toho stojím, ale já bych to jinak nenarýsovala. Levou mám prostě šikovnější. Nebo třeba příbor držím doma jako levák, ale v restauraci se snažím držet ho jako ostatní.“*

Míra (nar. 1962): *„U mě je to zvláštní. Já na papír píšu pravou, ale když píšu něco v práci na tabuli, tak to píšu levou. Jinak nad tím moc nepřemýšlím, ale víc asi levou. Nebo podle situace.“*

František (nar. 1967): *„Většinu věcí dělám pravou, jsem tak zvyklej. Levou minimálně, skoro vůbec. Kdyby mi to dovolili, tak bych stejně psal jen levou a ostatní věci dělal pravou.“*

Dvě z pěti pedagožek, se kterými jsem dělala rozhovor byly překvapivě také přeucené levačky. U jedné z nich byl stupeň levorukosti velmi vysoký:

Anna (nar. 1938): *„Pravou rukou jen píšu, ostatní věci jako šití, stříhání dělám levou. Dokážu to i pravou, protože ve škole jsem to dětem musela ukazovat pravou, abych je nemátla, ale jde mi to pomaleji a ne tak přesně.“*

4.2. Přeučování v rodině

Všichni levorucí informátoři se setkali s přeučováním na základní škole. Přesto u dvou z nich pocházel impuls k precvičení především z rodiny. U těchto dvou byl hlavním důvodem a motivací pro precvičení netolerance jednoho z rodičů. Ti se obávali, podle slov informátorů, především o „dobrou pověst“ a odsouzení ze strany okolí. Považovali levorukost za něco nenormálního, jakési stigma a ostudu.

František (nar. 1967): *„když si máma všimla, že beru všechno do levý ruky, tak byla ta reakce typická. „Pane bože on je levák!“. No a to by nepřežila, pro ní by to byla strašná ostuda. Co by řekli lidi a podobně. No tak mi začala všechno dávat do pravý a dokonce si pamatuju, že mi přivazovala levou ruku. A já jsem si zvyknul používat pravou. Myslím, že to nebyl velký problém, protože i teď když nemusím, dělám všechno stejně pravou rukou, takže vlastně ani nevím, jestli bych byl levák, kdyby mě nechala. Ale prostě to pro ní bylo něco, za co by se musela stydět. Tátovi to bylo jedno, ten tyhle věci neřešil.“*

Jiří (nar. 1962): *„U nás chtěl, abych byl pravák táta. Prostě řekl „můj syn levák nebude“ a musel jsem všechno dělat pravou. Teda vlastně jen psát. Když se nekoukal, tak jsem při práci taky dělal všechno levou. Táto jsem musel poslouchat, to byla autorita. On leváky nesnášel, bylo to podle něj něco nenormálního. Dokonce i zašel za učitelem a domluvil se s ním, že budu psát pravou.“*

Jedna z pedagožek zažila také přeučování v rodině. Motivem pro přecvičení nebyl ale negativní postoj k levorukosti ze strany rodičů, ale společenská nevýhoda, kterou s sebou leváctví přináší.

Věra (nar. 1921): *„Mě vlastně rodiče taky přecvičovali, ale byla jsem hodně malinká. Maminka mi vyprávěla, že jsem od malička brala všechno do levé ruky. No a tehdy k tomu byl takový přístup. Proto mě maminka učila na pravou, abych to měla v životě lehčí.*

Vliv rodiny na přecvičení, či nepřecvičení dítěte byl **podle pedagogů** rovněž velmi různý. Všichni pedagogové, se kterými byl proveden rozhovor, přecvičování aktivně nepraktikovali. Alespoň ne vědomě. To vysvětlují tak, že rodina měla na to, zda dítě bude pravák, či levák, určující vliv.

Věra (nar. 1921): *„Těch případů levorukých dětí bylo hrozně málo. Já si pamatuju asi jen dva případy. Podle mě se to hodně ovlivňovalo doma a to, jestli bude někdo levák nebo pravák si určovali rodiče. Děti už do první třídy přišly jako praváci. Je možné, že někdo by byl levák, ale asi to leváctví nebylo tak silné... Žádné problémy s tím ale nebyly.“*

Marie (nar. 1931): *„Já jsem děti nechávala psát jak chtěly, když psaly levou, tak jsem je nechala. Občas se ale stalo, že za mnou přišli rodiče a chtěli, aby jejich dítě psalo pravou. Většinou se mi je podařilo přesvědčit a vysvětlit jim, že by se to dělat nemělo. Moje maminka byla přeučená a měla s tím hodně velké problémy. Jeden tatínek si to ale nenechal vysvětlit. Tak jsem to vymyslela tak, že holčička ve škole psala levou a doma úkoly pravou. Byly ale i rodiče, co za to (leváctví) děti trestali a oni pak radši psali pravou.“*

Marta (nar. 1934): *„Já myslím, že to byla rodinná záležitost. Já nikdy nikoho nepřeučovala, ale zase jsem se s moc leváky za tu dobu, co jsem učila nesetkala. Těch pravých leváků je strašně málo, ti prostě psali levou, ale jestli byl někdo*

tak napůl, tak je možný, že doma chtěli aby byl pravák a ve škole už se to nepoznalo.“

4.3. Přecvičování ve škole

Již z předchozích výpovědí je patrné, že **pedagožky** pokládaly za možné přecvičování nevyhraněného leváka. Téměř všechny rozlišují tzv. „pravé leváky“ a ty, u nichž je stupeň laterality menší. Praví leváci by se podle nich neměli přecvičovat. U těch méně vyhraněný je to otázkou.

Jana (nar. 1934): *„No když to pravou prostě nejde, tak to nejde. Přece jsem tomu dítěti nemohla držet ruku a do něčeho ho násilím nutit. Ale takhle hodně vyhraněných leváků je menšina. Nikdy jsem ale nikoho nepřecvičovala. A těch leváků je opravdu hodně málo.“*

Anna (nar. 1938): *„Já sama jsem nepřeučovala. Nejsm si jistá jestli jsem zezáčátku učila nějakou první třídu. Ale je pravda, že jsem to ze začátku moc neřešila (začala učit v roce 1960) , všichni psali pravou. S prvním, kdo psal levou jsem se setkala v roce 1968. To byla první. A pak už se děti normálně nechávaly.“*

Tyto informátorky sice aktivně nevyvíjeli snahu o to, aby všechny děti psali pravou, ale to, že se v jejich třídách neobjevovali téměř žádní leváci mohlo být způsobeno jak **vlivem rodiny** tak i **autoritou samotného učitele**.

Anna (nar. 1938): *„Tehdy měl učitel mnohem větší autoritu než dneska. A děti víc poslouchaly ... Možná, že když se řeklo dejte si tužku do pravé ruky, tak poslechly. Ale to nebylo nic násilného. Když jsem nastoupila, tak první a druhý třídy učily elementaristky, a to bylo hrozně hodné paní. Už jsou dávno po smrti.“*

Žádná z informátorek vědomě nepřecvičovala nebo se k tomu alespoň nepřiznává. Je třeba totiž vzít v úvahu vlivy současné společnosti, nové informace a možnost, že informátorky své výpovědi upravovaly. Dnes jsou totiž ti lidé, kteří děti přecvičovali, vnímáni v negativním světle.

Dvě z pedagožek ale přecvičování odmítají úplně a nikdy s ním podle svých slov nesouhlasily. To mohlo být způsobeno jejich osobní motivací. Jedna z nich je totiž přeučenu levačkou a druhá má zkušenost s přeučněním své matky.

Všech pět **přecvičených leváků** psalo ve škole pravou rukou. U každého z nich byl přístup k jejich levorukosti rozdílný a probíhal s odlišnou intenzitou. S větší, menší či žádnou podporou rodiny. Pokud se ale škola rozhodla dítě přeučit, rodina (pokud nesouhlasila) to nemohla příliš ovlivnit.

Přeučování (pokud k němu ve škole docházelo) po roce 1967 bylo záležitostí přístupu konkrétních pedagogů. A i v rámci jediné školy se mohl přístup pedagogů k levorukosti lišit. V případě jedné informátorky bylo přeučování vedeno nepřítliš ohleduplným způsobem, a právě necitlivý způsob měl podle informátorky za následek některé problémy, které jsou s přecvičováním spojovány.

Způsob a metody přeučování

Dagmar (nar.1966): *„Přeučování začalo ve druhé třídě, v první třídě mě pan řídící nechal psát levou rukou. Ten byl moc hodný a bylo mu to jedno, byl to jeho poslední rok a byl to strašně hodný člověk ... Když jsem ale nastoupila do druhé třídy, začal nás učit pan Černý a ten to nestrpěl, hned mi vrazil pero do pravé ruky. Bylo to hodně násilné. Kdyby aspoň začal nějak pomalu, ale ne. Prostě jsem do levé ruky nesměla vzít pero. To byl strašný rok. Nechtěla jsem chodit do školy, mamka říkala, že jsem v noci měla problémy s pomočováním.“*

V tomto případě bylo přeučování násilné, v ostatních případech se k dětem přistupovalo s větší ohleduplností. Zbylí čtyři informátoři se víceméně shodují v tom, že přeučování nebylo stresující a nejsou si vědomi toho, že by se u nich vyskytovaly problémy. Přecvičování ve škole bylo vedeno spíše trvalým povzbuzováním a nabádáním ke zkoušení pravé ruky. Přesto levou psát nesměli.

Jiří (nar. 1962): *„Když jsem si vzal tužku do levé ruky, tak mi učitel vysvětlil, že jí musím držet v pravé ruce. Tak jsem jí tak držel. Nešlo mi to, ale musel jsem to zkoušet. Trvalo mi to asi dýl než ostatním, ale nakonec jsem se to naučil a bylo to. Žádný problémy jsem asi neměl, nevím o nich.“*

Míra (nar. 1962): *„Prostě se řeklo, že se bude psát pravou, tak jsem psal pravou jako všichni. To bylo bez diskuzí, netuším co by se stalo, kdybych to chtěl zkusit levou, myslím jako ve škole. Doma jsem s ní(s levou rukou) psal normálně.“*

František (nar. 1967): *„Co si pamatuju, tak na nás byla paní učitelka strašně hodná. Vždycky mě chválila, jak hezky píšu pravou, i když to moje písmo bylo hrozný. Tak jsem se ani nesnažil psát levou.“*

Důvody pro přecvičování

Názor na to, proč k přecvičování docházelo i po jeho zakázání na školách, se rovněž různí. Podle dvou informátorů bylo důvodem zachovávání starých norem a neschopnost udržet a přizpůsobit se novým poznatkům. Důraz byl kladen také na vyšší věk tehdejších pedagogů, kteří vyučovali v první třídě.

Míra (nar. 1962): *„U nás byli tak zastaralý, že se jim ta vyhláška donesla možná až v devadesátých letech, tam se jelo podle starejch norem a nic se neměnilo. Hlavně naši učitelce bylo tehdy asi padesát, ted' už je dávno mrtvá a asi nedokázala, nebo nechtěla udržet krok.“*

František (nar. 1963): „Učila nás taková starší paní, ona byla stará škola a v těch názorech na leváky si s mojí mámou dost rozuměly.“

Dva z informátorů považují za možné, že důvodem přecvičování byl tehdejší socialistický režim.

Michal (nar. 1963): „Rodiče mi říkali, že tehdy na škole to bylo něco nemyslitelného psát levou. Asi to bylo proti jejich (myslí komunistický režim) přesvědčení, skoro jako když je někdo homosexuál nebo tak ...“

Dagmar (nar. 1966): „No on to byl velkej komunista, sice jsou to levičáci, ale podle nich museli všichni psát pravou. Všichni museli být stejní ... on byl ale i tak strašně zlej a všichni se ho báli.“

Osobnost pedagoga a negativní přístup k dětem mohl být podle paní Dagmar dalším důvodem netolerance vůči levorukosti:

„To byl strašný člověk, zlý. Já jsem z toho byla strašně nešťastná, protože v první třídě mi to šlo a najednou ne. Já to tou pravou rukou matlala, nestíhala jsem a on mi to pořád škrtal červeným perem a psal mi k tomu: piš lépe. Smál se mi, křičel na mě a bylo to hrozný. Ta druhá třída je pro mě strašný trauma. On byl ale zlý i na ostatní. To byl šok, když jsme přišly z první třídy a najednou tohle. Hrozně jsem se bála chodit do školy. Mě nebil ale kluky jo. Posmíval se mi, říkal: dokonce i Ludvík (podle ní, ne příliš chytrý spolužák) to už má a ty pořád ne. Byl hrozně zlej... Na tu druhou třídu jak na to teď vzpomínám mám strašný vzpomínky a úplně se mi to všechno vybavuje. Kdyby to aspoň dělal nějak postupně, pomalu mi to vysvětloval: „tak a teď to zkus třeba pravou“, a pěkně pomalu, žádné stres. Ale on ne, on hned křičel, zesměšňoval mě a byla to hrůza.“

Jedna z učitelek měla tak podobnou zkušenost jako paní Damar, v jejím případě také nebylo použito zvláště citlivých metod a precvičování u ní způsobilo strach ze školy a nechuť ji navštěvovat. Zajímavé je, že v době jejího nástupu do první třídy (v roce 1944) byl pedagog seznámen s tím, že precvičování může mít negativní následky, přesto ho praktikoval.

Anna (nar. 1938): *„Já jsem se do první třídy hrozně těšila, dokonce jsem ještě předtím, než jsem nastoupila, uměla číst, chodila jsem stát před školu a dělala jsem, že už do ní chodím. Pak začala první třída a všechno bylo jinak. Doma mě nechávali dělat všechno levou, jak jsem chtěla. Ve škole jsem ale musela psát pravou rukou a to mi nešlo. Tehdy byl ještě krasopis a hodně se dbalo na úpravu. A já byla nešťastná z toho, jak mi to nejde, přitom jsem se do školy tak těšila ... Vždycky když jsem viděla, že se nedívá, rychle jsem to napsala levou, ale taky se mi vždycky nepovedlo, aby mě neviděl. A když to viděl, tak mi tu tužku vyndal z ruky a ještě mě přes ní plácnul. Když maminka viděl, a jak se najednou do školy bojím, tak za kantorem došla a snažila se ho přesvědčit, aby mě nechal psát levou rukou. Jenže on jí na to odpověděl, že musím psát pravou a kdyby viděl, že mám třeba problémy s řečí, tak by na mě šel pomaleji, ale protože jsem upovídaná a živá tak nevidí důvod. A bylo to. Musela jsem psát pravou.“*

Podpora v rodině

Stejně jako v případě Anny, byla u třech levorukých informátorů častá tolerance a podpora leváctví ze strany rodiny a také u nich proběhla snaha o vyjednávání s pedagogem. Vyjednávání s pedagogem, pokud proběhlo, bylo výhradně v rukou matky.

Dagmar (nar. 1966): *„To byl strašný rok. Nechtěla jsem chodit do školy, mamka říkala že jsem v noci měla problémy s pomočováním. Bála jsem se chodit do školy a brzy si toho naši všimli. Takže mamka do školy zašla a asi dost ostře si to*

s ním vyříkala. Řekla mu, jakéj má na to přeučování názor, a asi nebyla moc hodná. Táta byl důstojník, ten doma moc nebyl, tak ten tohle neřešil, ale mamka jo. Já se o tom s mamkou nikdy nebavila, takže nevím co mu řekla, ale asi to bylo hodně ostrý. Protože od té doby, co tam šla se mě pan učitel přestal všímat, ale já z něj pořád měla takový strach, že jsem stejně psala pravou, i když bych asi mohla psát levou, ale prostě jsem byla tak vystresovaná, že jsem ve škole psala pravou. A pak když jsme ve třetí třídě dostali jiného učitele, stejně jsem psala pravou.“

Michal (nar. 1963): *„Naším moje leváctví nevadilo. Když jsem nastoupil do první třídy, tak se myslím mamka snažila učitelku přesvědčit, aby mě nechala psát levou rukou, ale nemělo to smysl, nedala si říct.“*

Rok 1967 jako změna?

Pouze jeden z bývalých učitelů v prvních třídách vnímá období kolem roku 1967 jako přelom v přístupu k levorukosti. Ani jeden z nich neměl o vydání vyhlášky ministerstva školství povědomí. Není se čemu divit, vyhlášek vycházelo velké množství a je více než pravděpodobné, že si nemohou pamatovat vyhlášku, která vyšla před více než čtyřiceti pěti lety. Dotazovaní pedagogové, kteří mají na přecvičování vesměs negativní názor, v tomto období svůj přístup nezměnili a pokračovali nezměněně ve svém systému výuky psaní. Změnu vnímá pouze Anna, která v tomto období na základě metodických seminářů začala s vyučováním psaní levou rukou.

Anna (nar. 1938): *„Vydání té vyhlášky si nepamatuju, ono se pořád něco měnilo. Na to byly právě metodické semináře a různá školení. Tam nám taky řekli, že máme nechávat leváky psát levou. Měli jsme různá školení na to, jak k nim přistupovat. Jak a kde mají sedět, jak je učit psát a podobně. Já s tím neměla problém, sama jsem levačka, takže jsem jim to uměla jednoduše předvést.“*

Vliv školy jako instituce

Všichni pedagogové se shodují na tom, že co se týče levorukosti měli ve svém přístupu velkou volnost. To, zda přeučovali či ne, nikdo nekontroloval a pokud leváky nechávali psát před rokem 1967 dominantní rukou, nebyl nikdo z kolegů ani nadřízených proti.

Marie (nar.1931): *„Nikdo mě ohledně leváků nekontroloval, mohla jsem to dělat jak jsem chtěla. Že by třeba chodili inspektoři a kontrolovali, jestli někdo nepíše levou rukou, tak to ne. Toho si nikdo nevšímal.“*

Marta (nar.1934): *„Nikoho jsem nenutila psát levou rukou a ani mě do toho nikdo nenutil. Tohle bylo podle mě všem jedno.“*

Pravák = psaní pravou rukou

Téměř všichni informátoři se shodují na tom, že používání pravé ruky bylo vyžadováno pouze při psaní. Při ostatních činnostech jako je kreslení nebo pracovní výuka nebyla práce pravou rukou striktně vyžadována a dětem byl v těchto oblastech ponechán volný prostor. Netolerance levorukosti se podle slov všech informátorů projevovala pouze ve spojení se psaním.

Míra (nar. 1962): *„Je zajímavý, že tohle všechno se týkalo jenom psaní, při rýsování, nebo pracích v dílně jsem mohl používat levou a nikomu to nevadilo.“*

Michal (nar. 1963): *„Je pravda, že třeba při tělocviku, práci v dílně a těchhle činnostech to bylo všem jedno. Jen psát jsem musel pravou.“*

Dagmar (nar.1966): *„Ve škole jsem všechno psala pravou rukou, doma jsem si psala i levou, jak se mi chtělo. Jen kreslit jsem se nikdy pravou nenaučila, to prostě nejde, to musím kreslit levou, a kreslení mu (učiteli) nevadilo, to jsem si mohla kreslit jakou rukou jsem chtěla.“*

4.4. Přecvičování a sebereflexe

Ačkoli téměř všichni levorucí informátoři přecvičování levorukosti odsuzují a nepovažují ho za správné, vnímají to, že jsou přecvičení buďto neutrálně nebo jako výhodu.

Dagmar (nar. 1966): *„Potom jsem to spíš vnímala jako výhodu. Když jsem měla unavenou pravou, psala jsem levou. Pak ve škole jsme s tím hodně blbli a zkoušeli to, jak jsou lidi nešikovný na jednu ruku. Že třeba nemůžou najednou psát jednou rukou kolečko a druhou čtverec, tak já tohle zvládám úplně v pohodě a nedělá mi to problém. ... Na přednáškách jsem mohla psát oběma, když už jedna ruka byla unavená. A teď používám obě ruce na něco, každá je na něco. Přijde mi to hodně výhodné, ale ta druhá třída byla hodně psychicky náročná, ještě pro tak malé dítě. ... Pak dál už to bylo dobrý.“*

Jiří (nar. 1962): *„To přeučování určitě není dobrý, to se prostě nemá, ale podle mě, mě to nějak nepoznamenalo. Já jsem teda v první třídě propadnul, ale nemyslím si, že by to bylo kvůli psaní. Já na to učení nebyl, a taky jsem měl vážnej úraz a moc jsem do školy nechodil, tak to bylo spíš kvůli tomu. ... Jak jsem se naučil psát pravou, tak jí mám šikovnější než bych jí měl asi normálně. Při práci (pracuje jako zedník) to vezmu občas levou, občas pravou, moc to neřeším a nevšímám si toho.“*

Míra (1962): *„Asi bych byl radši, kdyby mi dovolili psát levou, ale беру to tak jak to je. Naučil jsem se to pravou dost snadno, žádný problémy s tím nebyly. A teď když potřebuju pravou, použiju pravou. Při telefonování si zapisuju levou, protože u pevný mám telefon na pravý a ten drát je krátkej. Skoro všechno je stejně dělaný pro praváky. Mě to nevadí.“*

František (1963): „*U mě to leváctví nebylo moc silný, určitě bych jen levou psal a nic víc. Žádný trauma.*“

Pouze jediná z levorukých informátorů si je vědoma určitých úskalí přeučování a je schopna reflektovat to, že přecvičování jí mohlo v něčem uškodit. To ale může být způsobeno traumatem, který pro představovalo. Dnes tyto problémy ale vnímá spíše s nadhledem a nepovažuje je za velmi vážné.

Dagmar (nar. 1966): „*Jak učím a znám ty různé důsledky přeučování, tak si asi říkám, že to na mě zanechalo nějaké následky, ale nic vážného, myslím. Třeba občas přehazuju písmena, nebo číslice, prostě když vidím 1567 tak ty čísla veprostřed přehodím a vůbec mi to nedojde. Občas vím, že vynechávám slova, předložky když mluvím, nebo i píšu .. nebo mám hrozný problém s pravou a levou, musím se nad tím strašně rozmýšlet. Proto taky nejezdím autem, já než bych si rozmyslela, kdo má zprava přednost, tak tam stojím hodin. A dětem jsem musela kupovat jenom boty na suchý zip, protože bych je nebyla schopná naučit správně zavazovat tkaničky.*“

Necitlivý způsob přecvičení, který popisuje mohl způsobit, že si na období, kdy jí bylo sedm let pamatuje velice jasně, zatímco u ostatních informátorů, u kterých probíhalo přecvičování bez velkého nátlaku nejsou vzpomínky tak intenzivní. Je ale třeba vzít v úvahu pohlaví informátorky a její zaměstnání učitelky.

Jedním z důvodů toho, že většina leváků si nepřipouští větší problémy, mohl být i fakt, že čtyři z těchto pěti leváků jsou vysokoškolsky vzdělaní a jejich schopnosti jim mohly umožnit se s přecvičováním snadněji vyrovnat.

I násilně přecvičovaná pedagožka, ačkoli se u ní v období přecvičování objevoval strach ze školy, považuje to, že ji přecvičili za výhodné. To vysvětluje tím, že společnost je především pravoruká a nastavena hlavně pro praváky. Svoji

levorukost vnímá také jako něco, co jí mohlo zabránit studovat a vyučovat. Reflektuje tak společenské postavení vůči levákům v době svého dospívání.

Anna (nar. 1938): *„Ono to nebylo špatné, že mě přecvičili. Myslím, že by mě ani nevzali na pedagogickou školu, kdybych psala levou. Prostě by mě nepřijali. Kantor si v té době nemohl dovolit psát levou, to nešlo. Nemohl to dětem předvádět opačně. Na pedagogické škole byl jeden levoruký učitel a tam jsem si uvědomila, že jsem ráda, že píšu pravou. Když psal na tabuli a chtěl psát rychle, tak u toho musel poskakovat a bylo to hrozně směšné. Hodně jsme se mu s děvčaty smály.“*

Pro přecvičování argumentuje paní Anna tím, že:

„Ony to ty děti mají potom jednodušší. Směr psaní je pro ně hodně nevýhodný, nevidí si na to, co píšou, rozmazává se jim to. A oni při psaní vytácejí ruku, takže se u toho kroutí, je třeba je narovnávat a ničí si záda.“

Všechny pedagožky považují přecvičování za nežádoucí a levorukost je podle nich stejně přirozenou věcí jako je pravorukost. Přesto ho čtyři z nich považovali za velmi okrajovou záležitost a levák se v jejich třídách objevoval velmi zřídka. Téměř všechny mluví pouze o třech až čtyřech případech ačkoli doba jejich kariéry ve škole a vyučování prvních tříd trvalo někdy i více než třicet let. Až na jedinou z nich připouštěly, že pokud bylo k přeučování přistoupeno již v raném věku a dítě bylo jemným způsobem povzbuzováno k používání pravé ruky, nemuselo mít přecvičování negativní následky a dítě nějak poškodit

Levorukost v rodině

Téměř každý informátor, ať již pedagog nebo levák, má ve své rodině někoho, kdo je levoruký. Pokud jde o vlastní děti, nikdo z nich se nepokoušel o přecvičení svého dítěte a jejich levorukost byla podporována.

Jiří (1962): „Mám dvě dcery, jedna je pravačka, druhá levačka. Ani nás nenapadlo, že by měla psát pravou, nechali jsme je jak chtěly.“

Zvláštní případ tvoří potomci pana Michala. Jedno z jeho dvojčat bylo totiž nedopatřením předěláno z praváka na leváka.

Michal (1962): „Já mám dvojčata a co se tohohle týče, tak s tím máme trochu problém. Ondra se narodil první a vždycky byl větší a takovej dominantní z těch dvou. Kuba je menší a hodně se mu přizpůsobuje. A bohužel ho taky ve všem napodobuje. Ondra ten je typickej levák, všechno dělá levou. S manželkou jsem věděli, že pro Jakuba je Ondřej vzor a ve všem ho napodobuje, ale nedošlo nám, že ho bude napodobovat i v leváctví. On byl Jakub vždycky takovej pomalejší z těch dvou, a nám nepřišlo divný, že má ve škole větší problémy než Ondra. Ted' je klukům deset let a to, že je Jakub pravák nám došlo až nedávno. Jenže se s tím nedá nic dělat, on už se tou pravou psát nenaučí. Takže máme doma vlastně druhej extrém, přeučeního praváka.“

Závěr

Z provedeného výzkumu vyplývá, že vlivy, které precvičování levorukých dětí ovlivňovaly byly v případě každého z informátorů specifické. Tlak na přeučování vycházel jak ze strany rodiny, tak ze strany školy, a to především z osobního přístupu jednotlivých pedagogů. V případě každého přečeného informátora ovlivňovala precvičování různá kombinace vlivů jak školy, pedagogů, tak i rodiny.

Z výpovědí informátorů vyplývá, že úspěšnost a následky precvičování závisí především na stupni levorukosti. Vzhledem k tomu, že podle všech dotazovaných, není ani jeden vyhraněným levákem, bylo precvičování víceméně úspěšné. To koresponduje se Sovákovým tvrzením, že pokud je stupeň levorukosti slabý, nebo jsou duševní schopnosti dětí velmi silné, může dítě zvládnout přeučování bez viditelných následků (Sovák, 1979). Až na jednoho z informátorů dosáhli všichni přečení vysokoškolského vzdělání. Informátoři si také většinou nepřipouští nějaké závažnější následky, které by nějak více ovlivnily jejich další život a vývoj.

K precvičování docházelo z různých důvodů. Pokud k němu bylo přistoupeno v rámci rodiny, byla jako motivace vysvětlována především společenská výhodnost praváctví a to, že společnost je uzpůsobena pro pravoruké jedince. To odpovídá i knihám a příručkám o výchově dětí, které v tomto období vycházely (například kniha *Péče o dítě* napsaná lékařem Janem Švejcarem v roce 1976). Ty doporučovaly pokusit se dítě navyknout co nejvíce na pravou ruku právě z důvodu nevýhodnosti leváctví a problémům, se kterými se může dítě kvůli své levorukosti setkat. Téměř všichni informátoři, ať už pedagogové, či precvičení leváci se ale shodují v tom, že pokud je precvičování citlivé, začíná se s ním v raném věku a je vedeno formou povzbuzování, nemusí na dítěti zanechat žádné následky. Dokonce podle nich může představovat

přeučení určitou výhodu, což se rovněž shoduje s radami v knihách zabývajícími se péčí a výchovou dítěte. Shodují se i v názoru, že pokud je dítě vyhraněným levákem, nemá se k přecvičování vůbec přistupovat. Dalším z motivů pro přecvičení byla obava z ostudy, kterou by mohla levorukost potomka způsobit. Svou roli zde tak zřejmě hrálo zakořeněné vnímání levé strany a levorukosti jako stigmatu, které bylo součástí naší společnosti po celá tisíciletí.

Podle přecvičených informátorů i učitelů mělo ve většině případů největší vliv na přeučování rozhodnutí a osobnost pedagoga. Pokud rodina nesouhlasila s názorem pedagoga dítě přeučovat, nebyla schopna názor učitele příliš ovlivnit, a to podle názorů dotazovaných hlavně z důvodů velké autority učitele. Pokud se stalo, že pedagog podporoval dítě ve psaní vedoucí rukou a rodina dítěte ne, byla velmi malá pravděpodobnost, že dítě bude moci psát svou dominantní rukou. Dítě tedy muselo mít v případech informátorů, se kterými byl proveden rozhovor, plnou podporu jak ze strany učitele, tak ze strany rodiny a teprve poté mu mohlo být dovoleno projevit svou přirozenou laterální. To potvrzují výpovědi vzorku přeučovaných leváků i výpovědi dvou přeučených pedagožek. Pokud ale v jejich třídách někdo levou rukou psal a rodiče souhlasili, nebylo podle nich žádných dalších vlivů, které by psaní dítěte mohly ovlivnit. Rozhodnutí pedagoga bylo tedy respektováno i v rámci vedení školy.

Rok 1967 a vydání vyhlášky ministerstva školství nepovažují pedagogové, až na jednoho, za zlomový v přístupu k levorukosti. Oni sami totiž svůj přístup nezměnili a ani se podle nich neobjevilo v jejich třídách více levorukých dětí. Téměř všechny učitelky mluví pouze o třech až čtyřech případech leváků, se kterými se za dobu své kariéry setkaly.

Všichni informátoři se shodují na tom, že používání pravé ruky bylo požadováno pouze u psaní. Při ostatních činnostech nebyla práce pravou rukou vyžadována a v jiných činnostech jim byl ponechán volný prostor. Netolerance levorukosti se projevovala pouze ve spojení se psaním.

Přeučování levorukých dětí po roce 1967 bylo tedy záležitostí přístupu konkrétních pedagogů a také rodin přeučovaných dětí. I v rámci jediné školy se mohl přístup pedagogů k levorukosti lišit. Přecvičování, pokud k němu docházelo, bylo vedeno spíše trvalým povzbuzováním a nabádáním ke zkoušení pravé ruky. To ale samozřejmě platí pouze v případech informátorů, se kterými byli vedeny rozhovory. Případy jsou velmi specifické a i z výpovědí dotazovaných vyplývá, přístup k levorukosti mohl být v každém jednotlivém případě odlišný.

Seznam literatury

- Bible - Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, Praha 2008.
- Crabtree, V. Vexen Crabtree's Live Journal [online]. 2002. The Left Hand Path. Dostupné z: <http://www.dpjs.co.uk/lefthandpath.html>
- Drnková, Z., Syllabová, R.: Záhada leváctví a praváctví. Avicenum, Praha 1983. ISBN 80-201-0113-6.
- Faurie, C., Schiefenhövel, W., le Bomin, S., Billiard, S., Raymond, M. Current Anthropology, Vol. 46, No. 1. 2005. Variation in the Frequency of Left-handedness in Traditional Societies.
Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/10.1086/427101>
- Flatt, A. E., Proc (Bayl Univ Med Cent) [online]. 2008. Is being left-handed a handicap? The short and useless answer is „yes and no.“
Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2446422/>
- Healey, J., M.: Leváci a jejich výchova. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-701-9.
- Hendl, J.: Kvalitativní výzkum. Portál, Praha 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- Klímová-Fügnerová, M.: Naše dítě. Státní zdravotnické nakladatelství, Praha 1953.

- Křišťanová, L.: Diagnostika lateralit a metodika psaní levou rukou. Gaudeamus, Hradec Králové 1998. ISBN 80-7041-914-8.
- Llaurens, V., Raymond, M., Faurie, C. Phil. Trans. R. Soc. B. [online]. 2009. Why are some people left-handed? An evolutionary perspective. Dostupné z: <http://rstb.royalsocietypublishing.org/content/364/1519/881.full>
- Silverman, D.: Ako robiť kvalitatívny výskum. Ikar, Bratislava 2005. ISBN 80-551-0904-4.
- Sovák, M.: Výchovné problémy leváctví. SPN, Praha 1960.
- Sovák, M.: Lateralita jako pedagogický problém. Universita Karlova, Praha 1962.
- Sovák, M.: Metodika výchovy leváků. SPN, Praha 1966. ISBN 14-037-66.
- Sovák, M.: Výchova leváků v rodině. SPN, Praha 1979. ISBN 14472-79.
- Strauss, A., Corbinová, J.: Základy kvalitativního výzkumu. Albert, Boskovice, 1999.
- Synek, F.: Záhady levorukosti – Asymetrie u člověka. Horizont, Praha 1991. ISBN 80-7012-054-1.
- Synek, F. *ArchArt* [online]. 2011. Levákům. Dostupné z <http://www.archart.cz/new/czech/levaci/otazky.htm>.

- Švejcár, J.: Péče o dítě. Avicenum, Praha 1976.
- Věstník MŠ a kultury a informací, roč. XXIII, seš. 4 z 10.2. 1967 – Metodika výchovy leváků.
- Vodička, I.: Nechte leváky drápat. Portál , Praha 2007. ISBN 978-80-7367-479-3.
- Wright, E.: Slavní leváci v dějinách lidstva. Fortuna Libri, Praha 2008. ISBN 978-80-7321-398-5.
- Zoche, H. J.: Vidím svět i z druhé strany - mimořádné schopnosti leváků. Ikar, Banská Bystrica 2006. ISBN 80-249-0647-3

Internetové zdroje

- <http://www.national-geographic.cz/detail/10-faktu-%20o-levacich-ktere-jste-netusili-26964> (14.6.2013)
- <http://www.iwaldorf.cz/> (25.5.2013)
- <http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/ambidexter> (1.6.2013)
- www.levaruka.cz (20.6.2013)
- www.obchodprolevaky.cz (20.6.2013)
- www.prolevaky.cz (20.6.2013)

VĚSTNÍK

MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A MINISTERSTVA KULTURY A INFORMACÍ

Ročník XXIII. Sešit 4

Cena Kčs 0,60

10. února 1967

METODICKÝ POKYN MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A KULTURY, UVEŘEJNĚNÝ VE VĚSTNÍKU MŠK, „O VÝCHOVĚ A VZDĚLÁVÁNÍ LEVORUKÝCH DĚTÍ“

Zvýraznění zásady individuálního přístupu učitelů a vychovatelů k žákům a zásady respektování individuálních vlastností žáků vyžaduje, aby byl brán zřetel také na levoruké žáky.

Při zjišťování levorukosti se učitelé a vychovatelé opírají o sdělení rodičů (zákonných zástupců), popřípadě školního lékaře; ve složitých a sporných případech si mohou vyžádat posudek krajské pedagogicko-psychologické poradny nebo okresního či krajského logopéda.

Výchova levorukého dítěte musí být jednotná, a proto učitel a vychovatel cílevědomě podporuje přednostní používání vedoucí levé ruky při všech činnostech dítěte (zvláště při výuce psaní, kreslení a pracovnímu vyučování) ve škole, mimo školu i v rodině.

Zvláštní pozornost věnují učitelé a vychovatelé těm levorukým žákům, kteří již byli přecvičeni na ruku pravou a v důsledku toho byl u nich narušen psychický vývoj.

Při výchově, vyučování a jakékoli práci levorukých žáků se učitel a vychovatel řídí výchovnými zásadami ve smyslu metodického pokynu ministerstva školství a kultury obsaženého v metodické příručce k tomu účelu vydané (Miloš Sovák „Metodika výchovy leváků“).

K docílení jednoty výchovného působení školy a rodiny uspořádá škola pro rodiče dětí levorukých po zahájení školního roku odborné semináře a konzultace.

Uvedený pokyn nabývá účinnosti dnem vyhlášení.